

Sitges, pop & Cliff Richard

L'empremta del llegendari líder del grup The Shadows a la vila

Terra de molins
Una ruta èdica

Picasso a Sitges
Sota el llegat de Rusiñol

El circuit més innovador
100 anys de l'Autòdrom

presentació ■

EL LLEGAT DEL SEGLE PASSAT

En els últims anys es debat sobre el model d'oci nocturn i són uns quants els que troben a faltar l'inici del *boom* turístic, a la dècada dels seixanta, un dels moments de màxima esplendor de la nit sitgetana. D'aquella etapa en destaca una història, que ens apropa Alba Gràcia, quan el mític Cliff Richard i els The Shadows, plens d'energia, s'allotjaven a l'Hotel Miramar de Sitges i freqüentaven el Ricky's, mentre gravaven un disc a Barcelona. L'energia, però en aquest cas eòlica, és el tema central de l'article de Xavier Miret, que ens aproxima el profit que se'n va fer en el passat, d'una energia sostenible com és el vent.

En el número de la *Xermada* que teniu entre mans, Jordi Cubillos pretén, amb el seu article, aportar unes quantes dades més sobre el moviment sardanista a la nostra vila, el període entre el 1969, i el 1974 en què, va ser a l'aixopluc del Patronat d'Acció Social Catòlic. Jordi Milà parla del Massís del Garraf, un espai que al llarg del temps ha anat mutant, patint una transformació que ha evidenciat la tensa relació entre l'home i el medi. Vinyet Panyella i Belí Artigas ens apropen la figura de Pablo Picasso i d'Artur Carbonell, respectivament, per commemorar els cinquanta anys de la seva mort. Finalment, Sant Terraza parla del centenari de l'Autòdrom, un element clau per a la materialització de la ciutat - jardí de Terramar.

3-5. Els molins de vent: l'energia eòlica en la història de Sitges // Xavier Miret i Mestre

6-9. Relats de seixantisme a Sitges: Cliff Richard and The Shadows // Alba Gràcia Panyella

10-13. Gas a fons en un somni noucentista // Santi Terraza

14-16. La sardana, un xic més d'història (I) // Jordi Cubillos

17-19. La mutació del pati del darrere // Jordi Milà i Franco

22-25. Artur Carbonell, una nissaga sitgetana // Belí Artigas Coll

26-30. Picasso i Sitges: de la constel·lació Rusiñol a l'univers picassà // Vinyet Panyella

la Xermada

La *Xermada*, Revista de cultura popular i divulgació històrica de Sitges, té com a objectiu contribuir a l'estudi i la divulgació del folklore, l'etnografia, les tradicions sitgetanes i l'història local. El nom triat ens evoca l'antic cafè la Xarmada i té la seva explicació en un costum agrícola propi de Sitges i la resta de la regió del Penedès. La publicació convida a totes les persones que vulguin col·laborar a enviar els seus estudis o propostes al correu electrònic cultura@sitges.cat.

EDITA: Ajuntament de Sitges. Regidoria de Cultura. Adreça: Edifici Miramar (Davallada, 12, 08870 Sitges). **CONSELL DE REDACCIÓ:** Jordi Castañeda, Jordi Cubillos, Alba Gràcia, Montserrat Gutiérrez, Miquel Marzal, Josep Maria Matas, Jordi Milà, Josep Milán, Xavier Miret, Valentí Mongay, Francesc Parra, Jordi Surià i Eduard Tomàs. **COORDINACIÓ I PRODUCCIÓ:** Hydra Media. **MAQUETACIÓ:** Marta Juez i Riverola. **IMPRESSIÓ:** Indugraf. **DIPÒSIT LEGAL:** B-16143-06

Les opinions expressades en els articles són responsabilitat exclusiva dels seus autors.

PORTADA: A la porta del Ricky's, de dreta a esquerra: Cliff Richard, Jaume Llorià Jimmy, Brian Bennet, Bruce Welch, Ricard Llorià Ricky i Hank Marvin de The Shadows. (Col·lecció particular Josep Maria Alegre)

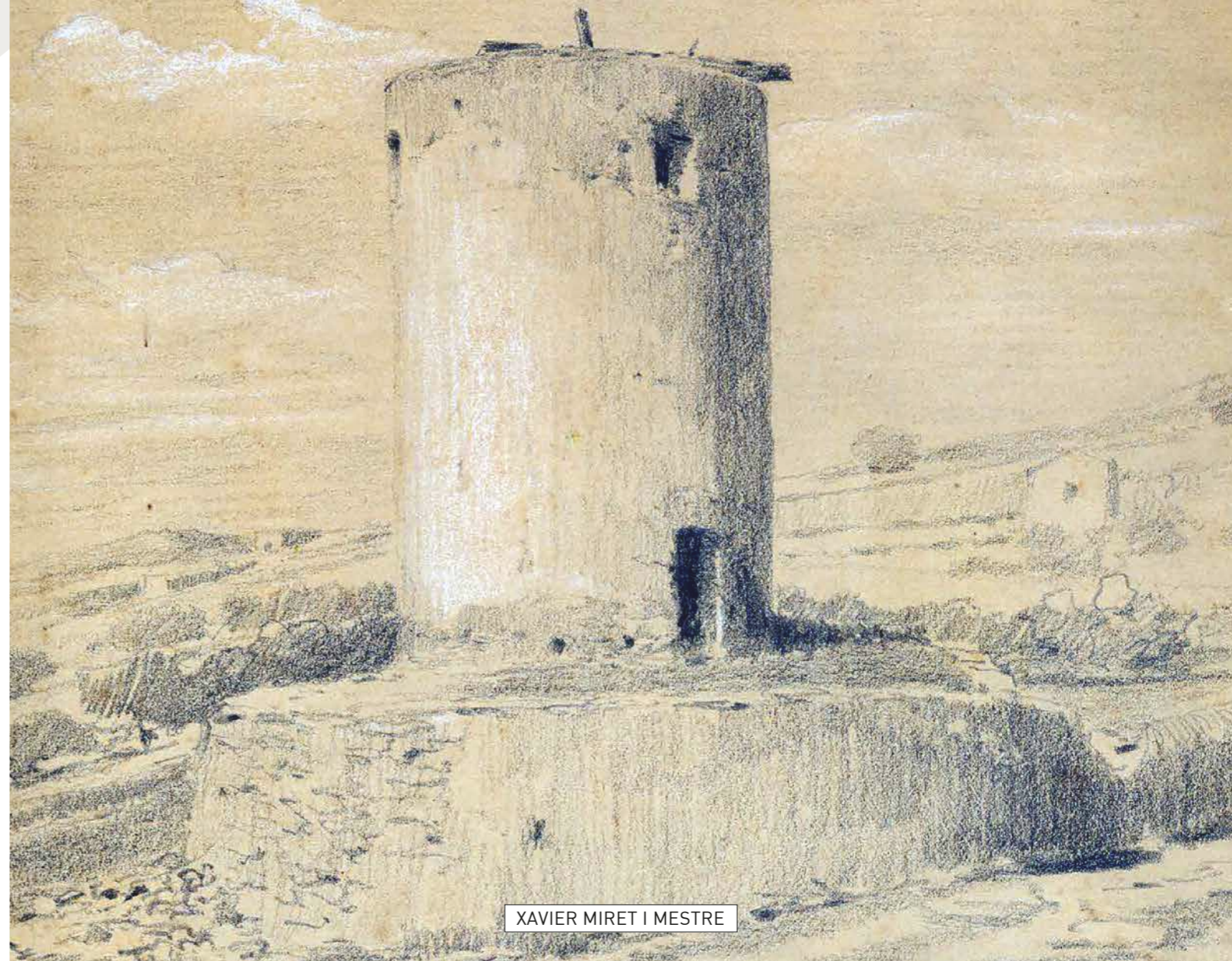
www.laxermada.com

Ajuntament de Sitges

ELS MOLINS *de vent*

L'energia eòlica en la història de Sitges

XAVIER MIRET I MESTRE

A vui dia ja s'ha fet evident que el nostre planeta és de dimensions limitades, que els recursos materials no són pas inesgotables, i que l'acció humana sobre el seu entorn hi té unes conseqüències a voltes negatives i fins i tot irreversibles, i així cal que qualsevol actuació sobre el medi sigui sostenible per a assegurar un futur amb garanties. Cercar el benefici immediat i atendre la necessitat o conveniència del moment ha causat a voltes perjudicis que només amb el temps s'han fet evidents. L'ús i abús del territori ha comportat erosió, pèrdua

de biodiversitat, empobriment dels sòls, canvis climàtics.

En les històries del passat de la nostra societat a les dades de demografia, als canvis socials i culturals, als conflictes i fets històrics, als avenços científics i tecnològics, caldrà afegir-hi la repercussió de l'acció humana en el territori, el clima i els recursos: des de l'aigua i la terra fins a la fauna i la vegetació. La cura amb què haurem tractat el patrimoni natural i cultural forma part del llegat que pertoca transmetre a les generacions que ens succeeixen.

Molí dels Molins de Sitges: *Ex-molino de viento*, dibuix datat el setembre de 1897 i atribuït a Modest Teixidor i Torres. (Col·lecció particular).

*Ex-Molino de viento
Sitges
Sept/97*

Vista de Sitges del sud al nord, d'autor desconegut i datada entre 1837 i 1847. S'hi veu a l'esquerra, vora la creu de Ribes, una construcció que corresponia a un molí, ja sense les aspes, i altres dos molins encara amb les seves antenes i veles.

A l'hora d'escriure sobre història hem de tenir presents el progrés tecnològic i les fonts d'energia en les quals se sostenia. Ocupant-nos ara només de l'energia eòlica, val a dir que Sitges no és pas una zona de gaire intensitat de vent, però així i tot, ha estat una font d'energia fonamental en la seva història. A banda d'aspectes climàtics a tenir en compte el vent era el que impulsà els vaixells de fenicis, grecs i romans que passaren per les seves costes, el que va empènyer a l'edat mitjana la pròpia marina de Sitges per tota la Mediterrània, i a l'edat moderna fins a les mars que envolten tot Europa i les de les costes americanes, ja a l'altra banda de l'oceà Atlàntic.

El vent era el que permetia accions tan bàsiques per a l'activitat agrícola com separar el gra de la palla després de la sega dels cereals. Val a dir que l'energia eòlica també va ser utilitzada per a una altra funció de gran importància: la mòlta dels cereals. Si bé és cert que Sitges tenia facilitat per proveir-se de blat i de farina per mar, i també per terra des dels pobles de l'interior, essent el pa l'aliment bàsic i fonamental de la població, és ben explicable que es recorregués a tots els mitjans possibles per a aconseguir disposar de collites de cereals a Sitges mateix i poder-los moldre juntament amb els importats en gra.

Dels molins manuals barquiformes o de circulars se n'han trobat a Sitges mateix -com el que va aparèixer com a primera troballa arqueològica detectada al notabilíssim jaciment romà que es descobrí al C/ Nou-. L'esforç físic i de temps que requeria moldre el pa amb aquells sistemes va ser evitat pels humans amb els molins de sang, és a dir molins rotatoris moguts per la força d'animals, i també amb els molins d'aigua. Ja els romans en tenien d'uns i altres, però a la comarca els primers molins d'aigua coneguts són ja d'època medieval. Els molins hidràulics estaven ubicats riu Foix amunt, des de Cubelles i Castellet fins als municipis situats a les parts més elevades de la seva conca. D'aquesta mena de molins no n'hi podia haver a Sitges per la manca de corrents d'aigua superficials. De molins de sang sabem que si més no n'hi hagué un a la masia del Clot dels Frares, en terme de Ribes, i que els sitgetans hi portaven blat a moldre (1). Cal tenir present que adquirir i mantenir cavalls, matxos, mules, i ases era prou costós i no se'n generalitzà la presència fins al s. XVIII i XIX. Si més no al s. X ja hi havia molins de vent a Catalunya, però a Sitges no n'hi hagué fins al s. XVI.

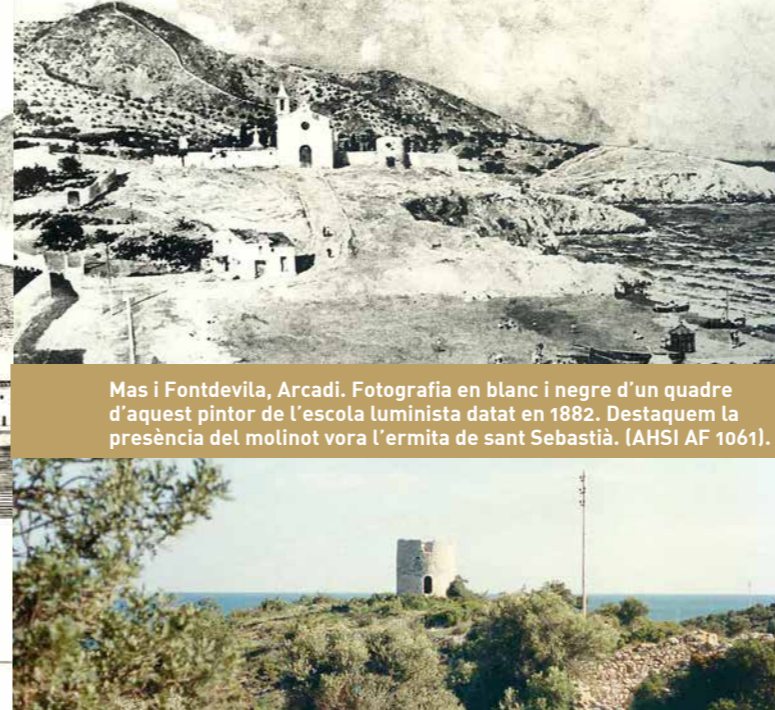
A SITGES I EL SEU ENTORN IMMEDIAT TENIM REFERENCIATS SI MÉS NO 5 MOLINS DE VENT:

El Molinot: situat vora l'ermita de sant Sebastià. És el més antic de tots. Se'n té notícia de l'existència ja en 1536^[2]. En 1581 no estava operatiu^[3]. El 1611 Pere Robert declarà a la Pia Almoina de la Seu de Barcelona que entre les seves propietats s'hi comptava una pallissa i una era vora el molí de vent, per la qual els pagava 1 sou anual per nadal^[4]. El 14 d'abril de 1679 Pere Pau Robert, pagès, va vendre aquest molí per 90 lliures més una pallissa adjunta per 10 lliures -totes dues construccions derruïdes- i una era i espai rocós vora el mar, al fuster Francesc Carbonell^[5]. El venedor declarà que ja el seu avi posseïa el molí, al qual n'hi havia fet concessió la Batllia Reial ja l'any 1614, havent de pagar 3 lliures anuals la vigília de sant Joan. En 1709, en plena guerra de Successió, per a pagar

A la història caldrà afegir-hi la repercussió de l'acció humana sobre el territori, el clima i els recursos, i la seva sostenibilitat

els deutes que li tenia, el fuster Francesc Carbonell va vendre el molí de vent i una pallissa, construccions llavors derruïdes, amb les seves moles i l'era contigua, al mariner Bartomeu Batlle pel preu de 200 lliures^[6]. En 1807 constava que tot i que l'entorn del molí era molt rocallós encara els seus propietaris plantaven alguns cereals a l'espai del seu entorn^[7]. En 1817 el molí era posseït per Josep Francesc Raventós, argenter, i el moliner es deia Salvador Togores^[8]. El molí tornà a quedar en desús i els seus voltants van esdevenir d'ús públic com a lloc de pas de vianants cap a les costes de Garraf i també com a espai de trànsit i de descans de ramats^[9]. El Molinot s'havia anat derruïnt i a la fi, argumentant el perill que hi patirien els qui s'hi arreceressin, l'Ajuntament decidí aterrar-lo en 1893^[10].

Molí de Miralpeix: El Capítol de la Seu de Barcelona va autoritzar la construcció d'aquest molí el 1581^[3], reservant-se el dret senyorial a reparar el que hi havia hagut a Sitges o de construir-ne un de nou, cas en el qual només autoritzaria a

Mas i Fontdevila, Arcadi. Fotografia en blanc i negre d'un quadre d'aquest pintor de l'escola luminista datat en 1882. Destaquem la presència del molinot vora l'ermita de sant Sebastià. [AHSI AF 1061].

Molí de Miralpeix vers 1980 Fotografia de Salvador Piques i Fígols (Geografia de Sitges vol. 6). AHSI.

moldre-hi blat per a la casa del concessionari i per a forasters, i no pas per a sitgetans. És probable que també complís funcions de punt de detecció de pirates algerins a la mar^[11]. És l'únic que ha arribat als nostres dies mercès a la protecció que l'emparà en ser inclòs al catàleg de patrimoni històric i arquitectònic de Sitges. Es va aconseguir la seva rehabilitació però ha quedat molt invisibilitzat i el seu entorn del tot transformat, ja que ha restat totalment envoltat per un hotel i reduït a element decoratiu del seu espai central^[12].

Molí de la Creu: Situat a la carena de la serra de Can Bruquera, una mica més al sud de la creu de Ribes, i ubicat en aquest terme municipal, existí un molí de vent, si més no referenciat en el s. XVIII. En el gravat de vers 1837-1841 que il·lustra aquest article hi apareix la part constructiva però ja no s'hi veuen les antenes per a disposar-hi les veles, fet que fa evident que havia quedat inoperant feia temps.

Molins dels Molins: A la vista de Sitges des del sud al nord de 1837-41 hi apareixen assenyalats amb el núm. 9 dos molins, un amb 4 antenes i altre de sis situat més a llevant. A la partida dels molins n'hi havia dos, dues cases i una era. A les acaballes del s. XIX ja estaven en desús. En 1916 un dels molins va ser aterrat, poc temps després Emerèncià Roig evocava literàriament el molí que restava^[13], i tot i que en 1926 ja hi va haver laments per aquesta desaparició^[14], el segon va ser també arruïnada en dates tant recents com és l'any 1983^[2].

Els molins eren elements constructius que destacaven molt vistos des del mar com es palesa a la imatge de la Vista de Sitges des del sud al nord que il·lustra l'article. El gravat no està datat ni signat, i encara que la seva datació és encara imprecisa, podem presumir fonamentadament que data d'entre 1837 i 1841. Sis gravats de viles catalanes del tot similars i que clarament són de la mateixa autoria (uns dels quals representa un combat datat en 1837) van aparèixer publicats en un llibre imprès en 1847^[15]. A la vista de Sitges hi apareixen el Baluard Nou, el baluard de la Torreta i el Portal nou del mar, amb fins i tot la muralla construïda sobre la sorra de la platja i fins al mar, elements defensius construïts en la guerra de 1833-1840^[2], el teatre ubicat on hi havia el magatzem dels boters, ran de mar, que va quedar substituït pel Teatre Vell en 1842^[16], i la "Casa de los Vapores Españoles". Val a dir

que ja des de 1834 sortiren vaixells de vapor des del port de Barcelona i poc després ja recorrien la costa cap al sud^[17]. La notorietat dels molins vistos des del mar explica perquè eren punts de referència molt presents a les senyes de mar que descrivien els caladors dels pescadors^[18], i fins i tot eren destacats en un portolà editat a Marsella en 1824^[19].

Els molins de vent, apareguts al s. XVI, no van ser nombrosos a Sitges degut a què la majoria de les terres del terme eren dedicades no pas als cereals de consum propi sinó a la vinya, que produïa el vi, destinat al mercat i que generava majors beneficis. L'escassetat de terres i no ser una terra ventosa tampoc va crear necessitats de construir-ne més. Els molins de sang i poc després els molins de vapor, i la millora dels transports que facilitaven la importació de farina van deixar obsolets els molins de vent de Sitges. A finals dels s. XIX els molins ja eren vistos com a testimonis del passat, com a una destacada romanalla històrica i costumista del paisatge. Van ser nombrosos els pintors que els escolliren com a tema dels seus dibuixos i quadres, i diversos els fotògrafs que en van captar la imatge. Entre els artistes als quals va atraure la imatge dels molins hi podem comptar Joaquim de Miró, Josep Vidal i Vidal, Guillem Bergnes, Lluís Albers i fins i tot algun de foraster, com Modest Teixidor i Torres, al qual se li atribueixen els dos dibuixos dels molins de Sitges datats el setembre del 1897 que il·lustren aquest article. Santiago Rusiñol dins el recull d'article aplegats sota el títol L'illa de la calma i en diversos quadres plasmà literàriament i pictòricament de manera magistral les imponents imatges dels molins, allà encara amb les aspes, que tan presents eren a l'illa de Mallorca.

El profit que se'n va fer en el passat a Sitges d'una energia sostenible com és el vent justifica tenir-la ben present. ■

Notes:

1. AH de Sitges. *Processos de la cort del Batlle*, núm. 26/1814.
2. Ignasi M. Muntaner. *El terme de Sitges i la seva rodalia. Els seus noms de lloc*. GES 2016 (2 volums).
3. Xavier Miret i Mestre. *La quadra de Miralpeix. Notes sobre la formació del terme municipal de Sitges*. Quaderns del GES núm. 13. 1983. Referència de la nota 40.
4. Capbreu de Sitges de 1611, fol 162v (Arxiu Històric de Sitges)
5. AH de l'Alt Penedès. Protocol del notari Pere Girona de 1679.
6. AH de Sitges. Protocol del notari Narcís Avellà de 1709, pàg. 340-344.
7. AH de Sitges. Expedients i certificats, 1807.
8. AH de Sitges. Registre de la Cort del Batlle, 1817, pàg. 53.
9. AH de Sitges. Actes municipals: 28 desembre de 1885.
10. AH de Sitges. Actes municipals: 12 d'abril de 1893.
11. Xavier Miret i Mestre. "Les costes de Garraf. Corsaris algerins i bandolers". *La Sentiu. Descubrim Garraf 1996-1999*. Quadern de divulgació. Núm. 25-26. Ajuntament de Gavà 2000. Pàgs. 82-90.
12. Vicenç Morando i Tarrés. "Pel davant, i pel darrera, del molí de Miralpeix". *L'Eco de Sitges*, 17-01-2004, pàg. 47.
13. Emerèncià Roig i Raventós. "Els molins". *Croquis sitgetans*. 1-11-1919, pàg. 1.
14. Domènec Forment. "L'antigor dels nostres molins". *L'Amic de les arts*. Desembre de 1926, pàg. 4.
15. Eduardo Chao Fernández. *La guerra de Catalunya, historia contemporánea de los acontecimientos que han tenido lugar en el Principado desde 1827 hasta el día...* Madrid, 1847.
16. Francesc Parra. *Cent anys de teatre a Sitges*. GES, 2015.
17. *La Marina mercante de vapor en Barcelona (1834-1914)*. Museu Marítim de Barcelona. 2017.
18. Ventura Sella i Barrachina. *Senyes de mar dels mariners sitgetans*. GES 2009.
19. Federico Camp Llopis. *Antigua Fisonomia de Sitges*. 24-09-1944, pàg. 4.

RELATS DE SEIXANTISME A SITGES

ALBA GRÀCIA PANYELLA

CLIFF RICHARD AND THE SHADOWS

When in Spain es tracta d'un LP del 1963 del cantant, productor, músic i estrella del rock anglès Cliff Richard, acompanyat pel grup fundat per ell mateix The Shadows. Les deu cançons són versions de peces icòniques de la cultura hispanoamericana, i, per tant, estan gravades en castellà. Aquest disc va aconseguir posicionar-se al número 8 de la llista de discos més venuts a UK Albums Chart.

A principis dels seixanta, Richard ja ostentava el títol de ser un dels referents internacionals de la música anglesa que

dedicat al mercat hispà. A la gira també s'hi va sumar Frank Ifield, un cantant australià també molt conegut a Anglaterra.

Fins aquí informació objectiva. Però el fet rellevant és que tant en Cliff Richard com els components de The Shadows no van estar-se a Barcelona, sinó que cada dia de la seva estada a la capital catalana, anaven i venien des de Sitges. I és que aquest grup de referents i icones musicals es van hostejar a l'Hotel Miramar² de Sitges i van freqüentar la discoteca pub Bar Ricky's³ el mes d'abril del 1963.

Portada i contraportada del LP de Cliff Richard and the Shadows, *When in Spain*, 1963. Col·lecció particular Josep Maria Alegre. I retall de la crònica a la revista anglesa *New Record Mirror*, on s'hi pot llegir la crònica del viatge a Espanya d'aquests dos cantants. 21/9/1963, pàg. 10.

traspassava fronteres, i havia estat en més d'una ocasió a dalt de tot del rànquing de vendes de vinils. De fet, es considera el tercer artista més venut de la història del Regne Unit, només després dels The Beatles i d'Elvis Presley. En tota la seva carrera, ha venut més de 250 milions de discos en tot el món.

The Shadows fou el grup que va fundar ell mateix uns anys abans, juntament amb Jet Harris (baixista), Tony Meehan (bateria), Hank Marvin (guitarra) i Bruce Welch (guitarra rítmica). A finals dels anys cinquanta ja havien gravat el seu primer disc als estudis mítics d'Abbey Road, i van ser considerats la banda britànica més influent fins a la posterior arribada dels seus compatriotes, The Beatles, a mitjans dels anys seixanta.

Per tal d'aconseguir un posicionament en mercats forans a l'anglès, The Shadows i en Cliff Richard van iniciar gires per Alemanya, Japó, Itàlia i Espanya. El productor Norrie Paramor va decidir que seria Barcelona la base operativa per gravar el disc

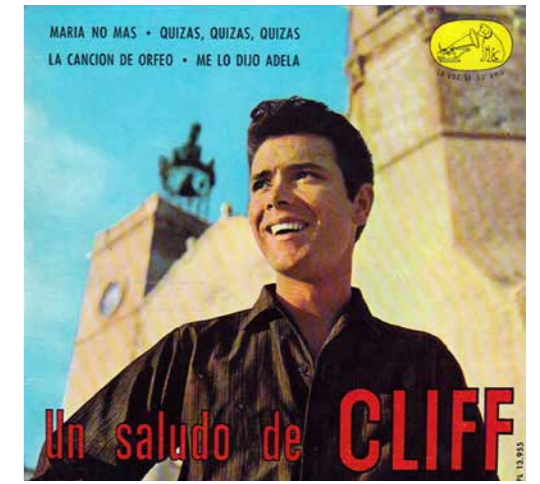
Segons testimonis⁴ que hi van ser en aquestes trobades informals, en Cliff i els The Shadows, després de sopar, es dirigien al pub de referència d'aquell moment, el qual feia poc havia obert, amb fisonomia de pub anglès on es rebien els turistes estrangers per acabar les jornades de sol i platja. Algunes fotografies mostren els moments de gaudi i divertiment que va significar aquelles matinales de música, còctels i pentinats d'alçada (vegeu fotografies a la pàgina següent).

En la contraportada del disc de quatre cançons podem llegir una màxima en veu d'en Richard, però que es podria extrapolar a tots aquells turistes anglesos que venien atrets a la nostra vila:

"Lo que más me ha impresionado en mi visita es su cielo azul, su sol radiante, sus bellas mujeres y la gente toda. Deseo volver a España muy pronto".

Nº	VERSIÓ	AUTOR ORIGINAL	QR
Cara A			
A1	Perfidia	Alberto Dominguez	
A2	Amor, amor, amor	Ricardo Lopez Mendez / Gabriel Ruíz	
A3	Frenesí	Alberto Dominguez i Leonard Whitcup	
A4	Solamente una vez	Agustín Lara	
A5	Vaya con Dios	Ines James, Buddy Pepper, Larry Russell	
A6	Me lo dijo Adela	Otilio Portal	

Cara B			
B1	Maria no más	Carlos Lyra, M. Salina	
B2	Tus besos	Lionel Newman	
B3	Quizás, quizás, quizás	Osvaldo Farrés	
B4	Te quiero, dijiste	María Grever, Charles Pasquale	
B5	Carnival	Luiz Bonfá	
B6	Quién será	Pablo Beltrán	

Portada del disc de Cliff Richard *Un saludo de Cliff*, amb 4 cançons. Col·lecció particular Josep M. Alegre.

Portada de The Shadows amb 4 cançons. Apareixen amb imatgeria turística, a la Fragata, 1963.

La premsa local sembla que no se'n va fer gaire ressó en aquell moment. Si bé a *L'Eco de Sitges* del 28 d'abril del 1963, es cronifica l'estada del compositor nord-americà, Alexander Alistone, justament també a l'Hotel Miramar; no hi ha ni rastre d'en Richard o dels The Shadows. No eren d'interès pels lectors del setmanari? Els cronistes veterans no consumien aquest tipus de música provinent d'Anglaterra?

On sí hi podem trobar una referència d'aquesta estada és a la pròpia autobiografia publicada de Cliff Richard, titulada *The dreamer*:

"We recorded in Barcelona and stayed in a onehorse town called Sitges. John Lennon happened to be staying in the same hotel with Brian Epstein, The Beatle's manager. We dined together one night, but we didn't see a lot of them. Macking When in Spain was fun. Obviously, I couldn't speak a word of Spanish, but I was given phonetic transcription of the lyrics to songs like 'Perfidia' ('Perfidy') and 'Vaya con Dios' ('Go with god')..."⁵

Es podria afirmar que en John Lennon, integrant de The Beatles, i en Brian Epstein, mànager del grup i considerat el *cinquè beatle*, es van hostatjar a l'Hotel Miramar de Sitges l'abril de 1963? El que se sap del cert és que ells dos van estar per Barcelona i per la Costa el Sol a la primavera i estiu del 1963. I el que també es coneix és l'homosexualitat d'Epstein. Per què no, doncs, una parada a Sitges? L'ambient i la permissivitat que la nostra població oferia des dels inicis dels anys seixanta fou un pol d'atracció per turistes i estrangers del col·lectiu.

Cliff Richard a la barra del Ricky's, envoltat de Bruce Welch, Brian Bennett i Hank Marvin, components de The Shadows, preparant un cocktail. També s'hi veuen en Jimmy i en Ricky, clients anglesos i Rosa Benazet, propietària de l'establiment. Col·lecció particular Josep Maria Alegre.

Aquí vemos a Ricky y Jimmy en una sala de fiestas de Sitges, posando para el fotógrafo junto a los famosísimos Cliff Richard, Frank Ifield y Hank Shadows.

Retall de la Revista Fans on s'hi veuen al Ricky i Jimmy a la discoteca pub Ricky's, juntament amb Cliff Richard, Frank Ifield, Jank Shadows, Rosa Benazet, dues cambres de l'establiment que no s'ha trobat el nom i Hank Marvin. Col·lecció particular Josep Maria Alegre.

Un testimoni que ens aporta més informació d'aquesta suposada trobada a Sitges és un telegrama del mateix abril del 1963 que va arribar a les mans d'en Josep Maria Alegre⁶, observador directe de tot el relat:

"If you travelling we are here in Hotel Tres Carabelas Torremolinos. Lennon Epstein" i anava dirigit a Cliff - Shadows - Paul - George.

Els integrants de la banda Beatles, el 1964, i el seu manager. Fotografia de Keystone Pictures.

Era, doncs, un telegrama per repetir una quedada i continuar amb les vacances "in Spain"? Ens faltaria, però, una segona font per contrastar-ho, el llibre de registres del mateix hotel o una fotografia del suposat sopar tots plegats a Sitges.

Segui com sigui, aquest relat no és un episodi aïllat i sense una connexió amb el Sitges d'aleshores. No és casualitat que el productor Paramor triés Sitges per allotjar-se i desconnectar entre les sessions de gravació a Barcelona.

Santi Terraza, en aquesta mateixa revista⁷, ens deia que "el Sitges actual –amb tots els seus excessos i defectes, però també amb els seus encants i virtuts– té els seus inicis a finals dels anys seixanta". I és que el *seixantisme* va definir Sitges com la destinació turística internacional de referent de la costa de Barcelona, fins i tot, Catalunya. Encara demostrant connexions d'aquell elitisme turístic dels anys 20 i 30 del segle XX,

a Sitges es va viure una segona revolució en molts aspectes.

És la dècada del canvi de paradigma en el turisme de masses, una població d'uns 11.200⁸ habitants que es consolida en el sector serveis i la indústria de la felicitat. Trobem la remodelació de l'Hotel Terramar l'any 1961 i la construcció de l'Hotel Calípolis el 1964. Les classes mitjanes accedeixen al gaudi del Turisme, i se sumen aquell estiu de principi de segle. Sitges viu la transformació de la seva silueta urbana.

Es comença a modelar el Sitges dels afores: les urbanitzacions. Vallpineda, el 1965, serà la primera. Culturalment, el *seixantisme* marca dues fites importants per a la vila. La primera edició del Festival Internacional de Teatre, el 1967, i del Festival Internacional de Cinema, el 1968. Dos certàmens creats amb dues coordenades: atraure turisme internacional i desestacionalitzar els actius culturals per allargar la temporada turística.

L'oci nocturn fa eclosió i es consolida: el mite del *carrer del peccat*, la primera discoteca del grup Pacha, creada per Ricardo Urgell el 1967 o el ja citat Bar Ricky's, creat el 1962.

També és als anys seixanta quan es configuren opcions d'oci esportiu relacionat amb la platja i els esports aquàtics, amb la fundació del Club Nàutic de Sitges, l'any 1967; o l'oci esportiu, amb l'obertura del minigolf del Vinyet.

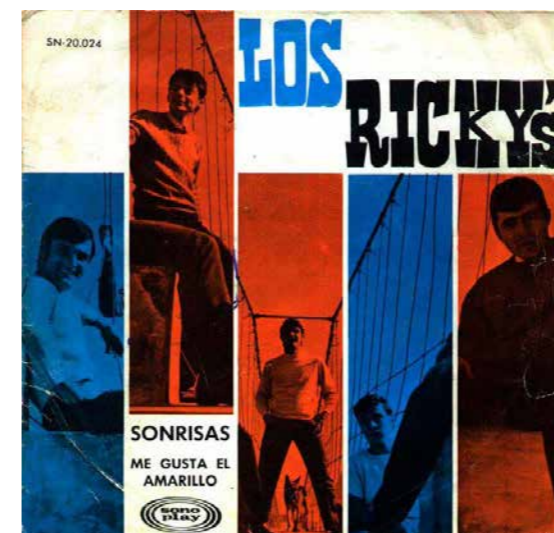
Hi ha altres aspectes rellevants com les Festes de la Verema, creades per Foment de Turisme de Sitges, encapçalada per Teodor Sardà, l'any 1961.

Aquest relat del *seixantisme* d'en Cliff Richard a Sitges pot ser un dels que més internacional va fer la nostra postal turística. Una acció de turisme promocional amb un influenciador de l'època: la recepta secreta de les agències actuals de promoció de les destinacions més actives.

I aquest relat explica, també, un dels fenòmens més representatius de la nostra cultura popular del Sitges dels anys seixanta. Què seria del nostre imaginari col·lectiu més yeye sense el grup local Los Ricky's? A la revista *Fans*, del 1966, en una entrevista als integrants del grup, confessen que fou en Cliff Richard qui va animar als germans Llorià, Joan i Ricard,

Fotografia dedicada d'en Cliff Richard al Ricky Llorià, davant del juke box del Ricky's Bar, abril del 1963, amb la dedicatòria: "To Ricky, gracias". Col·lecció particular Josep Maria Alegre.

Portada del single Sonrisas de Los Ricky's, publicat per Sonoplay el 1967.

a muntar el grup el 1965, i de seguida s'hi va sumar en Josep Maria Alegre. Però aquest episodi seria un nou capítol de relats del *seixantisme* a Sitges. ■

Notes:

1. Terme encunyat per Marta Vallverdú al llibre titulat *Seixantisme* (L'Avenç, Barcelona, 2023) on hi descriu l'esclat cultural català de la dècada dels anys seixanta. Aquest moviment intel·lectual i artístic, suma dels canvis en la música, l'art, el pensament, el consum popular, o el cinema, contribueix als fonaments de la identitat catalana de l'últim terç del segle XX.

2. L'Hotel Miramar fou un dels hotels de referència de mitjans del segle XX a Sitges, de la família Vidal-Quadras. Oferia un servei selecte per la classe alta que visitava Sitges. Va estar actiu fins al 1974, i anys més tard va ser adquirit per la Diputació de Barcelona. Al 1989, s'hi va instal·lar la primera Escola d'Hostaleria de l'Estat Espanyol. Actualment, és un espai d'exposicions i esdeveniments culturals. Fontanals, Blai (2018). *Històries de llençols, forquilles i gots de vi*. Ajuntament de Sitges.

3. L'Hostal Sol y Mar del carrer Sant Pau, de la família Benazet, estava regentat des del 1953 per la Rosa Benazet, casada amb en Ricard Llorià. Allà, el jove matrimoni van instal·lar una posada per servir menjars i copes als turistes, tant si s'allotjaven a l'hostal com si eren només comensals o clients. Al 1962 es van decidir a obrir el bar inspirat en un pub anglès, de nom Ricky's. Extret del blog *Humans of Sitges*. Grima, Anna. <https://www.humansofsitges.com/rosa-benazet/>.

4. Els testimonis orals es basen en una entrevista al sitgetà Josep Maria Alegre, el qual va ser present durant totes les nits al pub discoteca Ricky's.

5. Richard, Cliff (2020). *The Dreamer: An autobiography*. Random House UK. "Vam enregistrar a Barcelona i vam estar en un poble anomenat Sitges. Casualment, John Lennon estava allotjat al mateix hotel amb Brian Epstein, el representant dels Beatles. Vam sopar junts una nit, però no els vam veure molt. Marxar a Espanya va ser divertit. Òbviament, jo no podia parlar ni una paraula d'espanyol, però em van donar transcriptors fonètics de les lletres de cançons com *Perfidia* (*Perfidia*) i *Vaya con Dios* (*Ves amb Déu*)..." , pàg. 148.

6. En aquells anys, Josep Maria Alegre treballava a la central de telègrafs de Sitges, ubicada al c/ Major.

7. Terraza, Santi. "Sitges, 1968". *La Xermada* núm 40. pàg. 8-10.

8. Segons IDESCAT, 11.234 habitants al 1965.

100 ANYS DE L'AUTÒDROM TERRAMAR

GAS A FONTS

SANTI TERRAZA

EN UN SOMNI NOUCENTISTA

Poques dates han resultat tan transcendents per a la història de Sitges com el període comprès entre 1916 i 1923, del qual ara fa cent anys.

Entre l'obertura del primer hotel turístic de la vila (el que anys més tard seria l'Hotel Subur) i la inauguració de l'Autòdrom Terramar (el primer a l'Estat espanyol i tercer a tot Europa) –passant per la construcció de Maricel i el desenvolupament de la nova urbanització de Terramar–, Sitges va establir els fonaments del

model que acabaria explotant dècades després com a localitat d'estiu, turística, cultural i d'esdeveniments. Aquest període de set anys suposa la confluència de diferents iniciatives – cadascuna pel seu compte –, que van convergir en el temps i en l'espai, però també en un model de civilitat i progrés, directament marcat pel Noucentisme i la seva proposta cultural, estètica i urbana per a una Catalunya ambiciosa, que va situar Sitges com un dels seus punts de referència.

De dalt a baix: La urbanització Terramar en els seus primers anys, amb el passeig i l'avinguda Navarra ja construïts i l'Autòdrom al final de la imatge. Una de les primeres curses de bòlids al circuit. Visió general del circuit des del mirador.

L'INNOVADOR PROJECTE DE TERRAMAR

L'Autòdrom Terramar, inaugurat el 28 d'octubre de 1923, va culminar aquest període i també va suposar la plena materialització de la ciutat - jardí de Terramar, concebuda com un espai residencial per a famílies benestants, dotat d'un conjunt de serveis marcadament innovadors i caracteritzat, en les formes, per un retorn al classicisme mediterrani –amb clara influència de Niça i la Riviera francesa– i en el fons, per una proposta d'ambició social.

La construcció de l'Autòdrom va ser la penúltima peça del mosaic de Terramar (quatre anys després obriria el Club de Golf). La nova urbanització era un conjunt residencial –sobretot, de segona residència–, que es va erigir en terrenys majoritàriament ocupats per vinyes i que van permetre l'obertura del Passeig Marítim. El projecte de Terramar, impulsat per l'enginyer Francesc Armengol, va contemplar, a més de torres, un hotel, unes pistes de tennis, uns jardins, un camp de golf i un autòdrom. Gairebé tot era nou en els mapes urbans locals. També hi va preveure un port i un casino, que finalment no van passar dels plànols. A més, va publicar la revista *Terramar* entre els anys 1919 i 20 (editada en facsímil per l'Ajuntament el 2019), que actuava com a eina de promoció, però també de dinamització cultural.

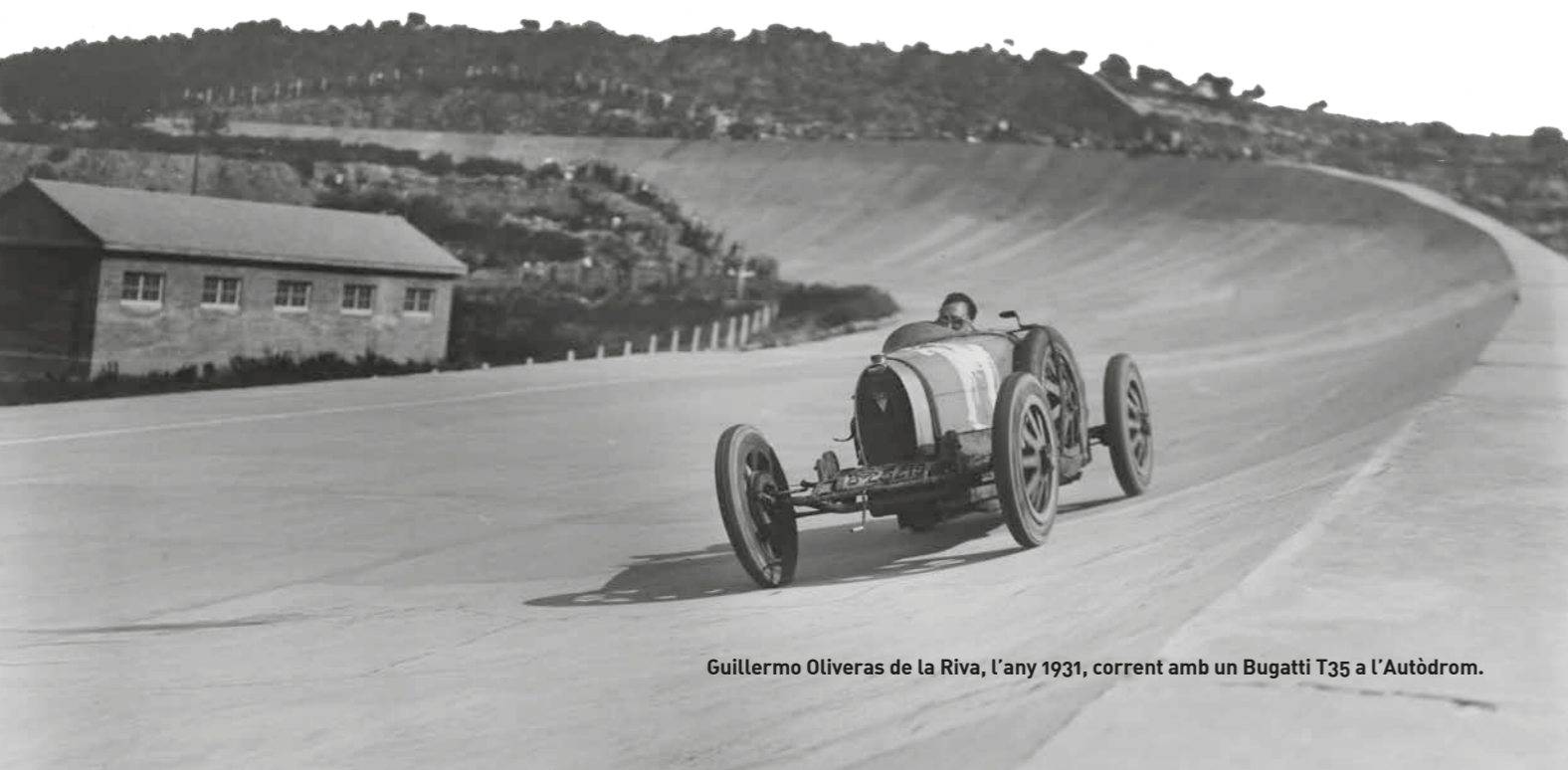
El turisme i els esports eren dos elements emergents en la Catalunya de començament de segle, així com un reflex de

modernitat i un cert elitisme, que reflectien una societat avançada, amb ambició mesurada i l'adopció de nous codis socials propis dels països europeus més avançats, en una època on la regeneració sociocultural del 1898 encara no havia fet tots els seus efectes. Les classes benestants no només volien viure bé, sinó que també volien socialitzar la seva condició amb els mateixos paràmetres de modernitat que utilitzava la burgesia a França, Itàlia o Gran Bretanya.

I en aquest sentit, el món del motor representava un escenari procliu per a mostrar aquests hàbits. Els vehicles encara no eren un bé de consum, sinó unes eines a l'abast d'uns determinats sectors socials. El caràcter esportiu i competitiu, tant dels automòbils com de les motocicletes, expressava una cultura de progrés, innovació, modernitat i condició social.

EL TERCER CIRCUIT D'EUROPA

Quan es va construir la ciutat - jardí de Terramar, al món només hi havia dos circuits automobilístics: Brooklands (Gran Bretanya, 1907) i Indianapolis (EUA, 1909). Aquells anys també es va construir el de Monza (Itàlia, 1921). Per tant, que Francesc Armengol decidís incorporar en el seu projecte de Terramar un circuit posa de manifest l'ambició de la seva proposta i la visió idealitzada que va imprimir al conjunt de la nova urbanització. Òbviament, el circuit no havia de ser només un atracció per als residents de Terramar, sinó per al conjunt de

Guillermo Oliveras de la Riva, l'any 1931, corrent amb un Bugatti T35 a l'Autòdrom.

Albert Divo, el primer campió de l'Autòdrom, després de la cursa inicial.

Precisament, aquesta elevada velocitat que els vehicles van adoptar als anys 20 del segle passat –en un notable salt industrial, que evidenciava les prestacions creixents dels bòlids– va ser un dels principals obstacles amb els quals va topar la continuïtat del projecte. Els dos peraltes del circuit eren acusadament pronunciats –sobretot, el de la corba sud, que frega els 90 graus– i això resultava un inconvenient i un perill per a uns cotxes que cada cop anaven més ràpid, però encara tenien pneumàtics especialment prims. Que en un circuit de velocitat, els pilots haguessin de córrer tirant de fre en cadascuna de les dues corbes resultava un contrasentit.

la població, no només la local, sinó també la de Barcelona. De l'evolució de les obres se'n va fer ressò constant la premsa de la capital i per a l'acte de col·locació de la primera pedra hi va venir una nodrida representació d'autoritats polítiques, econòmiques, militars i eclesiaístiques de fora de la comarca.

Els terrenys on es va construir l'Autòdrom eren propietat de l'Església, tenien 24 hectàrees de superfície i estaven situats a l'entorn del Clot dels Frares i la masia d'en Sidós, a l'altra banda de Santa Bàrbara, a tocar de l'àmbit de la nova urbanització, però ja dins el terme municipal de Sant Pere de Ribes. El projecte va ser impulsat pel mateix Armengol, però va requerir la constitució d'una nova societat, que va reunir un capital de 700.000 pessetes de l'època, que no arribaria a ser el suficient pel volum que necessitava la inversió i la seva posada en funcionament. La societat va fer una posterior a ampliació de capital, que tampoc va arribar als nivells necessaris.

El primer rècord de velocitat de l'Autòdrom es va batre en la durada de les obres: en només 300 dies es va aconseguir construir un circuit de 2 quilòmetres de llargada i acompanyat d'una tribuna dissenyada per l'arquitecte Josep Maria Martino, amb especial habilitat per a poder contemplar tota la pista des de la grada i evitar que el sol molestés la visibilitat en els mesos de menys llum.

El projecte també va incloure la construcció de l'abaixador del tren per a la gent que vingüés de Barcelona. Situat a 1.000 metres del circuit, aquest servei posava de manifest la dimensió nacional de la proposta.

UNA SETMANA DE CURSES

I així es va fer en els actes d'inauguració: una setmana de curses entre el 28 d'octubre i el 4 de novembre de 1923. Hi va haver competicions d'automòbils, de motocicletes, d'autocicles i de *voiturettes*. En tots els casos, lògicament, eren les primeres que es realitzaven en un circuit a l'Estat i, per tant, van adquirir el caràcter de pioneres. La forta pluja i el fang van desmerèixer algunes d'aquestes primeres sessions i, fins i tot, va fer malbé el sostre instal·lat a la grada.

Amb tot, la cita va constituir un esdeveniment esportiu de primer nivell a Catalunya. El primer campió d'automòbils va ser el francès Albert Divo, que anys després esdevindria un dels pilots més reconeguts en l'automoció. Va fer les 300 voltes al circuit amb un Sunbeam a una mitjana de velocitat de 142 quilòmetres per hora.

Amb tot, el principal problema que va tenir l'Autòdrom per a consolidar-se com un circuit de referència i organitzador de curses internacionals va ser la viabilitat econòmica. En les curses inaugurals ja no es van poder pagar tots els premis i això va fer fugir als pilots que venien de fora i havien d'assumir els elevats costos de desplaçament.

ACTIVITAT INTERMITENT

Els anys següents es van realitzar proves de manera intermitent, com el Campionat d'Espanya de motocicletes (maig de 1925) o les que va organitzar la Penya Rhin (1925, 26, 27 i 29), com va deixar constància Antoni Mirabent en el seu llibre *Autòdrom Nacional: Vida efímera d'una gran obra* (Ajuntament de Sitges, 1999). El circuit, però, tenia una activitat puntual i, en alguns anys, residuals, fins que el 1929 l'Estat va embargar les finques del Mas dels Frares i el Clot d'en Sidós, en el seu interior, per deutes.

L'any següent, el pilot txecoslovac Edgar de Morawitz va adquirir les instal·lacions, amb l'objectiu de revitalitzar-les i aprofitar el seu posicionament en el món del motor per atraure curses. N'hi va haver algunes, però poques, si bé una va concentrar els focus d'arreu: una competició, l'any 1931, entre un cotxe, una moto i una avioneta. Eren esdeveniments que només passaven a Sitges, amb la vila dotada ja d'una marca turística que començava a ser referència. Morawitz també

Cartell de les curses inaugurals, obra del reconegut il·lustrador José Segrelles

CRONOLOGIA DE L'AUTÒDROM

- 1919.** Construcció de la ciutat – jardí de Terramar
- 1923.** Inauguració de l'Autòdrom Nacional
- 1923.** Celebració de les primeres curses a l'Autòdrom
- 1925 - 29.** Celebració de diverses curses de motos
- 1930.** Adquisició de l'Autòdrom per Edgar de Morawitz
- 1931 - 32.** Curses puntuals i instal·lació en el seu interior d'una fàbrica de pistons
- 1937.** Instal·lació d'un centre de reclutament militar durant la Guerra Civil
- 1955.** Pas de la Volta Ciclista a Catalunya
- 1955.** Última cursa a l'Autòdrom
- Anys 60 - començament dels 80.** Instal·lació de la granja Avimar
- Anys 90 - 2002.** Instal·lació de les carrosses del Retiro
- 2016.** Entrada de la nova societat per a desenvolupar un projecte equestre i del motor

va instal·lar una fàbrica de pistons a l'interior de l'anella, que servia peces a la companyia d'automòbils Nacional Sitges, amb seu al carrer Joan Maragall de Sitges.

Però l'Autòdrom Terramar no va tornar a tenir activitat constant i estable. Amb la Guerra, va aturar la seva activitat i les seves instal·lacions van acollir un centre de reclutament militar. Quan el conflicte va acabar, el circuit va canviar de propietat en diverses ocasions i els anys 1954 i 55 s'hi van fer les darreres curses, tant de motos com ciclistes.

LA 'SALVACIÓ' DE LA GRANJA

Anys després, la propietat va instal·lar horts i, posteriorment, la granja avícola Avimar, que va funcionar entre els anys seixanta i començament dels vuitanta, a un notable volum. A l'interior de l'anella encara hi ha restes dels galliners. De fet, aquesta granja és el que va salvar l'Autòdrom de la seva desaparició, ja que aquella època de creixement amb urbanitzacions descontextualitzades del territori i amb escàs gust, probablement, hagués acabat engolint l'àmplia superfície del circuit. A tocar mateix, s'hi van construir dos exemples, Rocamar i Miravittles.

Des que va tancar la granja, el circuit, tot i estar tancat, va ser un punt d'atracció per als joves de Sitges, que hi accedien en bicicleta o a peu travessant les Cases del Sord o pel bosc de Can Bruguera. Als noranta, el Retiro va utilitzar l'interior de la grada per construir les seves carrosses de Carnaval, fins que el 2003 es va inaugurar el carrossòdrom a les Pruelles.

EL PROJECTE DE REOBERTURA

Els primers anys del segle actual, les instal·lacions van acollir

Restes dels galliners de la granja de l'interior (F. Pablo Riciardulli).

Una prova de KTM, fa dos anys.

Trobada de motos i automòbils clàssics, amb motiu del centenari, el passat 29 d'octubre (F. Àlex Ferret).

algunes sessions corporatives puntuals, amb la presència de campions mundials, com el motorista Jorge Lorenzo, el pilot de ral·lis Carlos Sainz i el de Fórmula 1 Marc Gené.

Aquesta tendència va augmentar a partir del 2016, quan s'hi va presentar el nou projecte de reforma i reobertura, a càrrec d'una societat hispano-francesa, que preveu organitzar esdeveniments de salts de cavalls al seu interior, així com potenciar la pista i la grada amb activitats del motor, un cop culmini els tràmits administratius. Aquests anys ja hi ha organitzat actes o han rodat espots de marques com Audi, Peugeot, Lamborghini, Toyota o Porsche, entre d'altres. Cupra ha fet la presentació dels seus nous vehicles en el seu interior en dues ocasions, la darrera de les quals (el juny del 2022), amb la posada en escena del prototip que llençarà el 2024 i que porta per nom, precisament, Terramar. ■

UN XIC MÉS D'HISTÒRIA (II)

El present article pretén, per un costat, aportar unes quantes dades més sobre el moviment sardanista a la nostra vila, i, per altra banda, engruixir el nombre d'articles que la nostra "revista de cultura popular i divulgació històrica de Sitges" dedica al tema de "la dansa més bella de totes les danses que es fan i es desfan", com va proclamar el poeta Joan Maragall

Poques han estat les ocasions en què s'han publicat articles sobre tema sardanístic, certament. Un, dedicat a la sardana *Festa Major*, d'Enric Morera, signat per Montserrat Gutiérrez; un altre, dedicat a la sardana *La Processó de Sant Bartomeu*, signat per Jordi Milà; i un altre, signat per Antoni Mirabent, sobre una mica d'història del moviment sardanista a Sitges.

Aquest darrer article esmentat va ser publicat a *La Xermada* núm. 36, de primavera del 2005, i el seu autor, l'Antoni Mirabent i Muntané, el va titular: "La Sardana. Aproximació a la història de la popular dansa a Sitges".

En aquest treball s'hi feia un breu repàs de la presència de la sardana, i dels sardanistes sitgetans, des del final de la Guerra Civil.

S'hi deixava constància de les *audicions* de sardanes (en disc, ja que una cobla costava molts diners) que a iniciativa del Patronat d'Acció Social Catòlica, se celebraven a la plaça del Santuari del Vinyet, els diumenges a la tarda dels primers anys 40 del segle passat.

S'esmentava la formació de les primeres colles i seccions sardanistes, tant a la societat El Retiro, organitzant ballades els diumenges a la tarda als seus jardins, com a la societat del Prado Suburense; la participació de colles sitgetanes en concursos a la comarca; la consolidació d'audicions de sardanes amb cobla per les festes importants, com Festa Major i El Vinyet; i altres fets i anècdotes, fins a l'any 1948.

Després de narrar que se seguien fent ballades, si bé un cop dissolta l'Agrupació Sardanista d'El Retiro, i atès les noves tendències del jovent i altres circumstàncies, les ballades van anar quedant en segon terme. Tot seguit, passa a explicar que, l'any 1974, la Caravana de la Flama de la Sardana va fer estada a Sitges, i que en record d'aquesta efemèride, es va col·locar un monòlit a La Fragata, amb una inscripció feta amb ferro forjat.

Ballada de sardanes als jardins d'El Retiro, l'any 1972.

Patronato de Acción Social Católica - Sitges

I Concurso de Colles de Sardanistes

Domingo, 7 de junio de 1970

Lugar del concurso: **MAS ALBA**

Término municipal de San Pedro de Ribas y Sitges. A las 19 del mediodía, servicio de autocar desde las 9 a las 11 de la mañana, salida desde el Floreal.

20.000 pesetas en Premios, Copas y Trofeos

Patrocinado por:
Zona Residencial "Mas Alba" • Mag. Ayuntamiento de San Pedro de Ribas • Ilmo. Ayuntamiento de Sitges • Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros • Fomento de Turismo de Sitges • Caja de Ahorros del Panadés • Casino Prado • Sociedad Recreativa El Retiro • "Pachà" • Pepsi Cola.

Simultáneamente:
Concurso de Pintura rápida al tema Sardanias y Sardanistas (OLEO)

Lugar: Zona Residencial MAS ALBA

Primer premio: 2.500 ptas.
Segundo premio: 1.500 ptas.
Tercer premio: 1.000 ptas.

Copas y Trofeos
Trofeo Fulgencio Diaz para infantiles

El Restaurante Mas Alba colabora con la boja de comida a los participantes

Los premios en metálico son destinados a los óleos. Las copas y trofeos para las escuelas o guascha.

Miembros del Jurado: D. José L. Casañi Puig y D. Eduardo Vial Hueso, ambos pertenecientes a la Junta Directiva del Real Círculo Artístico de Barcelona.

Servicio de autocar para los participantes, desde la Plaza Floreal hacia la Zona Residencial Mas Alba. Hora, de 9 a 11 de la mañana, regreso, finalizado el concurso de sardanistas.

Lugar de inscripción en la misma Zona Residencial Mas Alba, hasta el momento de empezar el concurso de sardanistas, 11.30 mañana.

A las 4 de la tarde, entregarán las obras en el local del Patronato de A. S. C., calle Pareladas, 60, SITGES. A las 5, exposición de las obras al público. A las 7 de la tarde, reparto de los premios. La obra premiada con el primer premio quedará propiedad del Patronato.

Medida mínima de los cuadros 40x40 cms.

Las decisiones del Jurado serán insapelables.

A l'esquerra, anunci del primer concurs. *El Eco de Sitges*, 7/06/70. A la dreta, programa de mà de ballades de sardanes a la Festa Major de 1973.

Festa Major de Sitges 1973

Actuacions de la Cobla "La Principal de Cassà de la Selva"

SALUTACIO

Quan la música de la cobla es confon amb la de les gralles, amb els espetecs dels coets, amb els crits de la gent quan l'olor de la pólvora invadeix els carrers, quan l'oxaneta saluda a la multitud expectant i nerviosa, quan en el Cap de la Vila tot és gormenar, gràcies a les mans agafades i enlaïtrades de l'anella, quan es dona tot això, no hi ha dubte: són les dues de la tarda del dia 23 d'agost comença la nostra FESTA MAJOR.

La SECCIO SARDANISTA SITGES del Patronat d'A. S. C. ha volgut associar-se en aquest esclat d'optimisme i alegria que és la nostra Festa Major, en la publicació d'aquest breu programa de les ballades de la nostra dansa senyera, que la Comissió de Festes, per part del Sr. Rafael Marçal cada any organitza en tant encert.

La finalitat i actuació de la SECCIO SARDANISTA SITGES és fer SARDANISME, és a dir, que mitjançant una tasca de divulgació, d'ensenyança i d'enalliment de la sardana servir a la cultura, a la llengua i a la manera d'ésser del poble català.

Sols ens resta desitjar-vos: bona Festa Major i bones ballades de sardanes!

SECCIO SARDANISTA SITGES del Patronat d'A. S. C.

Edita: SECCIO SARDANISTA SITGES

A continuació, esmenta, saltant ja a la dècada dels anys 80, la creació de l'entitat Amics de la Sardana, que perdura encara avui en dia, i gaudeix d'un merescut prestigi.

En el present article contribuïrem a ampliar un xic la història sardanista local, en referència concreta al període entre el 1969, i el 1974 en què, de bell nou, va ser a l'aixopluc del Patronat d'Acció Social Catòlica (PASC) que es va revifar, de forma força reeixida, el moviment sardanista.

Malauradament, a l'hora de confegir aquest treball, no s'han pogut reunir suficients documents feaents, perquè cal anar-los a cercar als arxius particulars d'aquells sitgetans i sitgetanes que van formar part d'aquesta història, en aquells anys, i han tingut a bé guardar algun record d'aquella etapa. Per això, bona part de les dades que s'hi inclouen són ben bé allò que s'anomena fruit de la memòria oral.

Tot amb tot, i atès que només és una aproximació, quan s'hagin pogut reunir més documents i més testimonis, en un proper número de *La Xermada* es podrà fer una continuació més acurada dels fets sardanístics d'aquell període, impulsats i organitzats per la Secció Sardanista del PASC.

Cal deixar constància que la *flama sardanista* va ajudar a encendre-la l'Enric Orero Mollon, que l'any 1968 va impartir un curs de sardanes (ballar, comptar i repartir) al Patronat. Un bon nombre dels assistents a aquest curs vam seguir reunint-nos al Patronat, ballant sardanes amb tocadiscs, i vam proposar de ser una secció oficial de l'entitat a fi de poder continuar promocionant la sardana, bé amb nous cursos, bé amb publicacions o bé organitzant actes de tota mena. Cal dir que no es va plantejar la idea de formar una colla o anella per a

participar en concursos, si bé hi havia la intenció de poder-ne organitzar. No es va poder formar secció oficial, puix era requisit que, si més no, majoritàriament, fóssim majors d'edat (21 anys), i tots érem *teenagers* (l'autor d'aquest escrit, per exemple, comptava amb tot just 14 anys). Se'ns va incloure, però, a la Secció de Cultura.

A poc a poc, vam anar fent, fins a preparar una fita força important: organitzar un concurs d'anells sardanistes, puntuable per al campionat de Catalunya. El president de l'entitat, Jordi Pañella Virella, sempre ens va fer costat, i va ser qui va sol·licitar oficialment el permís a l'Ajuntament per a l'esdeveniment, ensems que la col·laboració econòmica municipal.

També es va aconseguir que l'Ajuntament lliurés un permís escrit per a poder anar a recaptar donatius econòmics, a comerços i establiments de la vila, a fi de poder ajudar a sufragar les despeses del concurs.

Amb l'organització tècnica, i ajuda rellevant, de la Colla Sardanista Ametller, es va celebrar aquest primer concurs de colles sardanistes, el diumenge 7 de juny del 1970, a les 12 del migdia, a la urbanització Mas Alba, que tot just començava a urbanitzar-se, i els promotors de la urbanització van ser un dels patrocinadors del concurs, comptant també amb la col·laboració dels ajuntaments de Sitges i de Sant Pere de Ribes (Mas Alba pertoca als dos municipis), la Caixa de Pensions, la Caixa del Penedès, el Foment del Turisme, el Prado, el Retiro, la Discoteca Pachà i la Pepsi Cola.

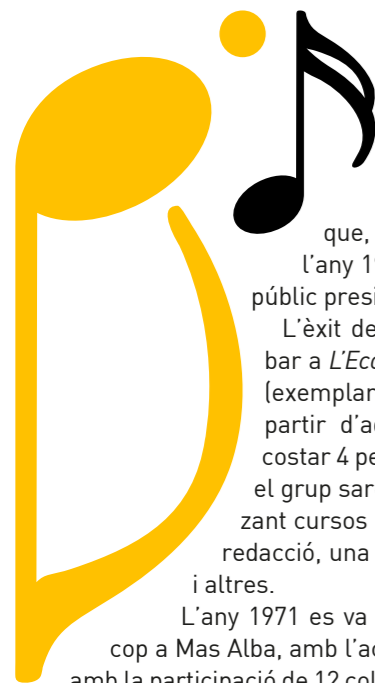
A fi i efecte de poder traslladar al lloc del concurs aquelles colles que arribessin en tren, es va contractar un autocar que les anava traslladant, de la plaça Eduard Maristany, fins a Mas Alba.

Hi van participar quinze colles, resultant guanyadores, ex-aequo, les colles Roura i Liris Blaus, ambdues de Barcelona. La cobla va ser La Sitgetana, que va fer unes interpretacions magnífiques. Tot i que el lloc era prou lluny del centre, l'assistència de públic va ser força nombrosa, i que, un cop acabat el concurs, va poder ballar una darrera sardana de cloenda.

Simultàniament, es va organitzar un concurs de pintura ràpida, i un de dibuix per a infants, amb el tema sardanista com a motiu, òbviament, amb interessants premis en metàl·lic i trofeus.

Cal dir que la cobla es va situar damunt d'una plataforma de terra, sota l'ombra d'un gran pi, essent una imatge força impactant veure totes les anelles dansant, i, força pel damunt, la cobla tocant.

Com a anècdota curiosa, cal dir que el president del Patronat, Jordi Pañella, a més de les gestions amb l'Ajuntament, també va negociar amb el Capità de la Guàrdia Civil altres aspectes legals. Concretament, el seu vist i plau per a consentir que, al cap d'amunt del turonet on es col·locà la cobla, hi lluiria una senyera (quelcom completament prohibit en aquells anys). Li va explicar que, casualment, el *símbol de la sardana* era exac-

tament igual que la senyera, i que, per tant, allò que es posava era un *símbol sardanista*, no pas un símbol *patriòtic*. El capità va fer que s'ho creia. I és així que, molt probablement, després de l'any 1939, aquest va ser el primer acte públic presidit per la nostra senyera.

L'èxit del concurs, la crònica es pot trobar a *L'Eco de Sitges* del 14 de juny de 1970 (exemplar en el qual s'anunciava que, a partir d'aquell número, *L'Eco* passava a costar 4 pessetes!), va fer que es consolidés el grup sardanista i es continuessin organitzant cursos i altres actes, com un concurs de redacció, una enquesta local sobre la sardana, i altres.

L'any 1971 es va celebrar el segon concurs, altre cop a Mas Alba, amb l'actuació de la cobla La Sitgetana, i amb la participació de 12 colles, resultant guanyadora la colla Mirant al cel, de Sabadell. Els patrocinadors van ser Búnker Mas Alba, essent col·laboradors els ajuntaments de Sitges i Sant Pere de Ribes, la Caixa del Penedès, el Club Nàutic, el Club de Mar, els Antics Alumnes de l'Escola Pia, i l'associació parroquial Exce Homo. La crònica pertinent es va publicar a *L'Eco de Sitges* del 20 de juny de 1971.

Les activitats d'aquesta secció van ampliar el seu àmbit d'actuació, i durant els anys 1971 i 1972, alguns membres anaven els caps de setmana a impartir cursos per a aprendre a ballar, comptar i repartir sardanes, a Sant Pere de Ribes i també a Canyelles, a través dels seus respectius centres parroquials.

L'any 1972 encara no són secció oficial del Patronat, però tenen el seu representant davant la Junta de l'entitat, en Manel Domingo Carbonell, fent funcions de secretaria i organització, Ramon Serra i Jordi Cubillos. A més d'aquestes tres persones, també formaven part de la secció Antoni Cubillos, Albert Cabistany, Josep M. Esteban, Josep Manel Oliver, Lluïsa Saltó, Josep Soler, Àngels Parés, Mónica Hostench, Teresa Fernández, Pepi Fernández, Gemma Codina, Antoni Caverdós, Antoni Ferret, Teresa M. Marcé, Joan Vidal, Angelina Marcé, Carles Rabassó, Mercè Roig, Josep Matas, Antoni Llorens, Francesc Berbegal, Dolores Delclós, Jordi Vergés, Josep M. Serra, Salvador Rosés, entre d'altres.

La legalització com a Secció Sardanista del Patronat d'Acció Catòlica es va formalitzar l'any 1973, essent nomenada vocal representant, i entrant a formar part de la Junta Directiva de l'entitat, na Rosa M. Mirabent Vergés.

El 1972 es va continuar celebrant concursos d'anelles sarda-

nistes, i aquest cop l'escenari va ser ja a La Fragata, el diumenge 11 de juny, a la tarda, amb la participació de catorze colles, essent igualment la cobla La Sitgetana l'encarregada d'interpretar la música del concurs, del qual en va resultar guanyadora la colla Somni, de Barcelona. Cal destacar que la segona sardana de lluïment del concurs va ser la titulada *Alicia*, composició, precisament, del mestre Jordi Pañella. La sardana *Reversa*, encarregada expressament (com era habitual) al mestre Cases Devessa, només va poder ser resolta i ballada correctament per la colla Nostra Ensenya, de Barcelona. *L'Eco de Sitges*, en una nota publicada en l'exemplar de data 18 de juny, acabava fent l'elogi de l'esdeveniment, tot dient: "*El Patronato merece toda clase de plácemes por la organización.*"

La crònica completa d'aquest tercer concurs, va sortir a *L'Eco* del 24 de juny de 1972.

Es va continuar amb els cursos d'ensenyament (també a Ribes i a Canyelles), concursos de redacció i col·laboració en els actes de la diada del 8 de desembre, la Puríssima, patrona del Patronat d'ASC.

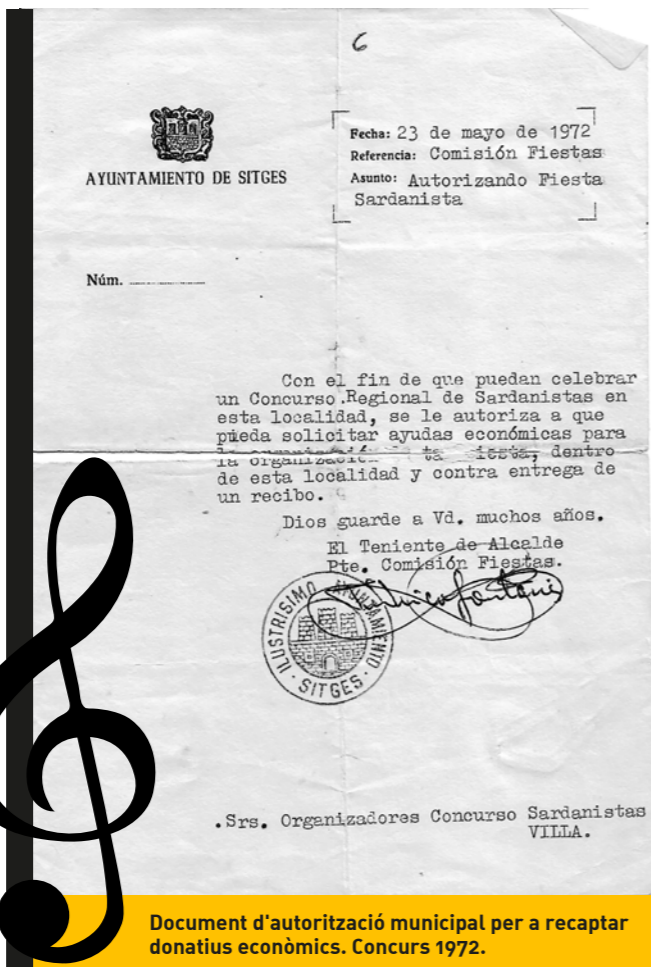
L'any 1973 es repetí La Fragata com a lloc idoni del IV Concurs de Colles Sardanistes, el diumenge 1 de juliol, actuant també la cobla La Sitgetana. Van participar-hi 22 colles (més tres d'infantils), essent guanyadora la colla Mirant al cel", de Sabadell. La sardana *Reversa* no va poder ser resolta per cap colla. S'ha de destacar, i va ser molt aplaudida, la presència de la colla Siguem qui som, del Círculo Catalán de Madrid. La crònica d'aquest concurs aparegué a *L'Eco* del 8 de juliol de 1973.

Aquest mateix any es van començar a publicar, esporàdicament, escrits de difusió i noticiari sardanista a *L'Eco de Sitges*, sota el títol genèric de "Punteig", essent el primer el publicat a l'exemplar de data 12 d'agost.

També aquest any la Secció Sardanista va editar el programa de sardanes de la Festa Major de Sant Bartomeu, amb totes les actuacions de la cobla La Principal de Cassà de la Selva.

Per a finalitzar aquest recull de fets relacionats amb la Secció Sardanista del Patronat d'ASC, una notícia de l'any 1974, any en què va desfer-se la Secció. El dijous 18 d'abril va fer estada a Sitges la Caravana de la Flama de la Sardana, en el seu camí cap a Igualada (Ciutat Pubilla d'aquell any), passant després per Montserrat, on l'Obra del Ballet Popular va atorgar la Garlanda de Plata a Sitges, com a reconeixement dels mèrits de la Secció Sardanista. L'acte de rebuda es va celebrar a La Fragata, on es va inaugurar un monòlit de pedra, portada expressament de la muntanya de Montserrat, amb una inscripció recordatòria de l'efemèride, feta de ferro forjat.

Fins aquí unes pinzellades sobre algunes de les accions dutes a terme per aquell col·lectiu de joves, durant aquells cinc anys d'intens fervor sardanista. ■

Document d'autorització municipal per a recaptar donatius econòmics. Concurs 1972.

L PATI M U D E L L A C I Ó R D E R E L

JORDI MILÀ I FRANCO

El Parc del Garraf

Fins fa no pas massa dècades, abans de l'aberrant -ahora que inevitable- aparició de l'arquitectura vertical, en un Sitges que encara respirava al ritme de les tasques agrícoles i on les relacions humanes es basaven en el contacte de carrer, abans doncs que tot caigués als peus de la massificació turística, moltes cases gaudien a la part posterior d'un espai no gaire definit. Un espai on convivía el lleure i la vida quotidiana. Que tant podia servir per poder deixar endimaris, fer cria d'algun aviram pel benefici familiar, o simplement esbargir-se, tot evadint-se de la vida quotidiana. Un lloc on es feia vida comuna, alhora que privada, i que sent part de la casa tenia un esperit propi, sovint rònic i auster, com els estadants, però connectat amb ells, alhora que amb una realitat pròpia i diferent de les altres estances de l'habitatge.

És allò que els anglòfons anomenen el *backyard*, i que nosaltres, de manera més prosaica en diríem pati del darrere, o l'eixida.

I no és pas cap barbaritat creure que històricament Sitges també ha tingut el seu pati del darrere. Un bast espai al voltant de la vila, de no fàcil accés i no fàcil connexió amb nuclis poblacionals, el qual li ha permès restar al marge de les embranzides de la modernitat. Un espai gran, ampli, fugisser, però alhora difícil, inhòspit, amb un marcat caràcter propi, que al llarg del temps ha servit per al gaudi de la població, i per moltes altres coses.

Aquest espai, evocació d'un esperit natural, és la part propera a Sitges del massís del Garraf, d'allò que administrativament coneixem en l'actualitat com a Parc del Garraf.

Un espai d'una gran complexitat i diversitat, en lluita secular per mantenir un difícil equilibri de subsistència. La minsa població humana i la seva dispersió històrica n'és la mostra més evident. Un espai que sent tan a prop, també ha estat prou distant per esdevenir sovint un territori mentalment llunyà i poc cone-

gut. Del que tots plegats ens hem aprofitat, on ens hem distret, esbargit, i d'on històricament hem extret beneficis, fins que també, durant anys, hi hem abocat tot allò que ens feia nosa.

Un espai que al llarg del temps ha anat mutant, patint una transformació que ha evidenciat la tensa relació entre l'home i el medi. Un paisatge que ha evolucionat des d'una harmonia salvatge, passant per un procés de domesticació, fins a una degradació evident amb intents de renaturalització reeixits només a mitges.

L'ocupació humana d'aquest espai ha estat la gran responsable d'aquesta evolució. Les dificultats que l'home ha tingut per adaptar-se a l'hostilitat del medi, i que amb molt d'esforç ha anat guanyant, per posteriorment intentar de treure'n un benefici massa alt, han condicionat l'espai i el seu paisatge.

La mutació del paisatge ha estat causa i conseqüència de la realitat històrica de Sitges. De manera que el deute de Sitges amb el Garraf no ho és pas amb un espai diferenciat i llunyà, ho és en realitat amb si mateix.

L'HARMONIA SALVATGE

El Garraf és un espai aspre, difícil, singular, de vegetació rica, però poc exuberant, marcat per la solitud i esculpit pel vent, però és sobretot en la seva complexitat un espai harmoniós.

Durant segles fou un espai ric en natura, on es diu que anava el rei Joan II a caçar, i d'on es podien extreure beneficis de la seva abundosa generositat. Sempre que els propietaris -a diferents nivells- ho permetessin. Durant segles l'aprofitament que veïns de Sitges en podrien treure en forma de llenya, margallons, o pastures pels ramats locals, es convertí en veritables maldecaps tant pels veïns necessitats -defensats per la universitat sitgetana desitjosa d'acabar amb aquesta injustícia-, com per les autoritats propietàries dels drets, àvides de treure'n rendiments.

La vida al Garraf reunia les condicions per esdevenir una harmonia salvatge. Era aquell un espai per on corrien llops, guineus, senglars, falcons, aligots, escurçons, i que era poblat per frondosos boscos de pins i alzines, amb abundància de llentiscles, margallons, garrics... Un espai inhòspit, però en marcat equilibri. En el que els seus pocs habitants vivien sota les limitacions que els senyors i castlans els hi concedien. I vull pensar que aquests habitants estaven marcats per aquest paisatge, amb un caràcter poc procliu a la convivència, establint-se dins seu una mentalitat igualment aspra, fins un punt feréstega. Això és però només una suposició.

La vida humana la marcava la tutela a què els habitants eren sotmesos per les institucions a la qual havien de de retre submissió i pagar tributs, i que conseqüentment serà font de conflicte. Tampoc ajudava la perillositat de la contrada, concretada per la presència de bandits i malfactors arrecerats en la solitud de l'espai, o dels perillous pirates barbarescos, que feren de les seves cases el millor lloc possible on repartir-se el botí provinent de les seves ràtzies, i promoure des d'aquí noves incursions.

Si la perillositat i l'aïllament ja feien d'aquest espai un lloc difícil i poc edificant per viure-hi, les càrregues fiscals i la tutela de les institucions marcaran, i molt, una terra difícil de treballar. És un marc de subsistència, amb contades excepcions com els cultius del farratge pels ramats, el del raim –encara que reculat–, o la recollida del margalló. Un panorama amanit, a més, amb períodes de males collites, seques i epidèmies. No és pas difícil entendre que en aquestes circumstàncies la població humana s'estanqués i lentament reculés.

L'abandonament humà, i el paisatge agrest i salvatge, perfilat només per la mà de l'home en petites extensions d'aquest Garraf difícilment transitable, el feu convertir en una mena de frontera natural. El que al seu lloc afavoria novament el seu aïllament.

LA DOMESTICACIÓ DE L'ESPAI (L'ESPLENDOR NATURAL)

L'arribada d'un cert control sobre la natura, i sobretot la rendibilitat que oferirà la comercialització d'alguns dels seus fruits –essencialment el vinícola–, afavoreix un reviscolament de l'espai. L'interès per la domesticació d'aquelles contrades que difícilment abans podien ser conreades per la seva complicada orografia i les distàncies a recórrer, marcaran un dels fets més interessants, la seva conver-

sió en espai conreable i d'interès econòmic.

L'ingent, i mai prou reconeguda tasca d'artigar la terra –treure la vegetació i arrambar amb el pedregam, tant propi d'aquesta terra– i la seva posterior preparació pel cultiu, amb l'aprofitament d'espais abans inimaginables, donarà pas a la creació de les característiques xermades, que estenen-se com una taca d'oli, configuraran un dels elements més característics del paisatge garrafenc.

Un procés que Josep Carbonell i Gener ja havia comentat magníficament¹. Un canvi que suposà per una

La vida al Garraf reunia les condicions per esdevenir una harmonia salvatge

part d'aquest espai la seva mutació cap a un espai domesticat per l'home, que serà capaç de treure un rendiment poc imaginable temps enrere, i que alhora fa rendibles les impressionants tasques d'artigar la terra, acumulant un recurs abundant i sobrant, la pedra. Fet aquest que donarà pas a la proliferació de la cultura de la pedra seca i la seva arquitectura domèstica, sàvia i harmonitzada, amb la construcció de les xermades, però també de les barraques de vinya, marges, corrals, pletes, barraques de guaita, pous, cocons, cofurnes...

A la segona meitat del s. XVIII, el bon rendiment comercial del cultiu de la vinya, fruit de la bonança del mercat americà, feu llençar els propietaris a engrandir les seves parcel·les abatent pins i matolls, però sobretot animà a una gran quantitat de jornalers a adquirir drets sobre petites parcel·les no treballades fins al moment. Aquella estabilització proporcionarà la tranquil·litat per establir-se amb cultius i ramaderia, ara més extensos.

L'auge vinícola engrandit gràcies al comerç americà, culminarà amb l'aparició en terres de França de la fil·loxera, fet que donarà una efímera embranzida al comerç vinícola català.

Resultat d'aquesta extensió del cultiu de la vi-

nya en serà la transformació del paisatge, amb l'aparició de les esmentades xermades, però també per l'aparició del conreu del garrofer per tal d'alimentar als més àgils i ràpids muls, i la conseqüent desaparició de les parelles de bous.

De la necessitat es fa virtut, i així s'estableix un equilibri entre l'acció de la natura, i la dels homes. L'activitat ramadera al seu lloc complementa l'agrícola. S'estenen els ramats locals de cabres que pasturen pel Garraf aprofitant-se de la pobra vegetació. Mentre d'altres ramats son arribats de llunyanes contrades per passar un espai de temps més benigne que en el seu lloc d'origen.

Aquest reviscolament de l'espai portarà la presència humana. Homes i dones que s'adaptaran a la duresa del medi, que coneixien bé

els accidents geogràfics, els topònims, però també les virtuts curatives de les plantes, el curs de les estrelles, la vida oculta del bosc, la petja i el cau dels animalons, la climatologia imminent..., alhora que conviuen amb pastors i treballadors agrícoles que arribats de terres llunyanes portaven una cultura i coneixements que transmetien.

El paisatge canvia, i l'home acompanya l'espai pel seu benefici. Ho fa però d'una manera equilibrada, amb una simbiòtica relació medi-home que farà arribar aquest espai a un nivell d'esplendor natural².

LA DEGRADACIÓ

Però com que res és infinit, i cap sistema econòmic immutable –tot i que avui dia sembli difícil creure-ho–, l'arribada de la fil·loxera a les nostres contrades marcarà l'inici d'una decadència inicialment econòmica i posteriorment humana. Serà la fi de la simbiosi amb l'entorn. Tot plegat ajudat per les suposades bonances de la vida urbana que acabaran per trencar aquell equilibri.

La vida a les muntanyes del Garraf es veurà

afectada. Les masies s'abandonen, l'activitat recula a tots els nivells. El paisatge remet, i les xermades abandonades lentament desapareixen sota un cobert de vegetació desaforada.

Finalment, l'aparició de l'activitat extractiva per tal d'aprofitar-se del seu subsòl marcarà per sempre més la realitat del medi. Una activitat que de manera irremeiable acabarà amb el medi, determinat el seu futur. La simbiosi en la qual s'havia viscut durant segles deixà d'existir.

L'abandonament de petits nuclis de població (com Jafre) i masies (com tantes), l'aparició de les pedreres i la cimentera, l'abocador a la Vall d'en Joan, amb la conseqüent contaminació de les aigües subterrànies, la perforació de la part costanera per les vies de comunicació (ferrocarril, autopista), i finalment el perill permanent que suposa el foc, tot plegat ha degradat notablement un medi que durant segles havia restat en equilibri amb els seus habitants.

I com sempre el paisatge patirà tot aquest desastre, convertint-se en la seva evidència.

FUTUR INCERT

El Garraf és avui un espai on anar a esbargir-se, fer esport, apropar-se a la natura, com a part de pati del darrere de Sitges, i ara també de la zona metropolitana barcelonina, de la qual sense voler-ho ja en forma part.

L'activitat agrícola i ramadera, avui és purament testimonial. Les masies del Garraf auster, convertides en poc més que topònims o punts de referència pels curiosos visitants, vetllen tot un patrimoni no només físic, sinó sobretot mental.

Gràcies a les restriccions que l'administració responsable en fa del seu ús i les activitats que si poden fer, avui resulten limitades les possibilitats d'aproximar-se mentalment. Això, que és altament positiu per la seva conservació, resulta també una realitat que permet la transformació d'un espai natural de masies recuperades per rics forans, amb objectius clarament turístics, que conviu amb la més barroera especulació mimetitzada en un grandiloqüent projecte obviament especulatiu, que difícilment aportarà res de positiu al propi espai natural que l'envolta (potser si a alguna butxaca).

Avui ja res, o molt poc, d'aquella vida segueix en peu. Resulta necessari un retorn a l'equilibri, una renaturalització que ajudi i permeti la simbiosi en l'home i el medi en aquest nostre pati del darrere. ■

Notes:

1. Carbonell i Gener, Josep. *Les Índies Horitzó nou. Sitges a la Carrera d'Amèrica*. Pàg. 70-72. Recollint també les queixes de Lluís Soler Segarra per aquest procés abusiu de conreu de la vinya.

2. Molts d'aquests aspectes foren sàviament tractats per en Salvador Picas Figuls als seus discursos durant els actes de la Festa Major de Campdàsens. Veure Conxa Herrera, *Els pregons de la Festa major de Campdàsens, un llegat històric de tradició i paisatge*. 2017. Treball de final de grau. Disponible a <https://openaccess.uoc.edu>

De dalt a baix: panoràmica de la platja Sant Sebastià amb les muntanyes del Garraf al fons, a principis del s. XX. (Fons Josep Matas). Pas de les Escales a les Costes del Garraf (Artigas Vilanova). El poble de Garraf, vist des del Massís. I l'ermita de la Trinitat, al bell mig del parc del Garraf.

50 ANYS DE LA MORT DE L'ARTISTA SITGETÀ

Artur Carbonell, una nissaga sitgetana

BELI ARTIGAS COLL

Fotografia de Salvador Carbonell i Puig, principis el segle XX, que conservava juntament amb les dels seus familiars i amics. (Col·lecció desconeguda).

Fotografia del jardí del Casino Prado Suburense, que anomenen "saló d'istiu" (sic.), a principis del segle XX, imatges propietat de Salvador Carbonell. (Col·lecció Beli Artigas).

Després de 25 anys d'aquell primer article que vaig escriure per al número 9 de *La Xermada*, corresponent a la tardor de 1998, i que sota el títol d'*Artur Carbonell o una vida dedicada a l'art*, tenia l'objectiu de recordar a l'artista en els també 25 anys de la seva mort –un text que anava acompanyat d'una interessant i emotiva entrevista a Maria Dolors Bertran i Carbonell, feta per Santi Terraza (articles que podeu recuperar a l'hemeroteca digital)–, avui torno a aquestes dues persones per tal de commemorar els cinquanta anys de la mort de Carbonell. Ho faig per tractar l'especial relació que va existir entre ells, una complicitat clau per entendre part important de la història personal i artística del reconegut pintor, escenògraf, professor i director teatral.

El fil d'aquest article comença amb la troballa a Cuba d'un lot de fotografies propietat de Salvador Carbonell i Puig, una dada que no tindria res d'especial si no fos perquè entre aquestes hi havia diverses imatges de Sitges, així com un retrat d'Artur Carbonell cap als 10 anys, i de la Dolors Bertran més petita. Eren unes fotografies que es va fer a l'estudi fotogràfic que hi havia als grans magatzems El Siglo de Barcelona.

El receptor de les fotografies era Salvador Carbonell i Puig, nascut a Sagua la Grande (Cuba), l'any 1882, fill dels sitgetans Sebastià Carbonell i Soler (Sitges, 1837- Sagua la Grande, Cuba, 1887) i de Ramona Puig Mestre (Sitges, 1845-1905). L'any 1883, a la mateixa ciutat cubana naixien les seves germanes bessones, la Sara i l'Elvira, fet que va suposar el trasllat de la mare i els tres fills a Sitges durant el mateix any 1883, amb la intenció de passar una temporada a Catalunya per rebre l'ajut logístic de la seva família davant la criança de tres nens tan petits.

El pare, Sebastià Carbonell, es va quedar a Sagua la Grande per seguir amb el negoci que regentava, a l'espera del retorn de la família, però la seva inesperada mort l'any 1887 va suposar un canvi dràstic de plans, fent que Ramona Puig, la vídua, ja no tornés mai més a Cuba. Es va establir definitivament a Sitges amb els seus tres fills, encara molt petits, on tenia l'ajuda i suport de la seva germana, Dolors Puig, un any més petita que ella, i que mai no es va casar, convertint-se en una segona mare per a les seves nebodes, a les que sempre va restar molt unida. Ramona i Dolors tenien un germà gran, en Vicenç Puig Mestre (Sitges, 1842 - Cuba, 1899), que feia anys que s'havia traslladat a les Antilles, on moriria l'any 1899.

Els tres nens de la família Carbonell Puig van integrar-se perfectament a Sitges, on van anar a l'escola, van fer la comunió i van participar activament en la vida social del poble. Molt lligats al Casino Prado Suburense, la Sara i l'Elvira van ser les triades per representar el paper de les nenes a l'obra *La Intrusa*, de Maeterlinck, que es va estrenar a l'escenari del Prado l'any 1893 durant la segona Festa Modernista organitzada per Santiago Rusiñol. Precisament, un any més tard, Rusiñol les retrataria en el preciós quadre conegut com *Les Vicentetes*, sobrenom amb el qual es coneixien popularment les nenes, i que continuava una tradició familiar, ja que era el mateix nom que se li donava a la seva mare Ramona i especialment a la tia Dolors, filles de Josep Puig Ràfols, d'Olive-lla, i de la sitgetana Josepa Mestre Termes, parella que vivia al carrer de Jesús de Sitges, una casa que compartien amb els pares d'ella, Vicenç Mestre Llampalles i Josepa Termes Planas. Així doncs, del nom del besavi Vicenç els hi venia el sobrenom a les bessones.

Vicenç i Josepa tenien una altra filla, la Dolors Mestre i Termes, que estava casada amb Pere Carbonell i Soler, germà,

Artur Carbonell amb uns 10 anys, fotografia que va ser enviada a Salvador Carbonell a Cuba cap a 1916. (Col·lecció Beli Artigas).

Sara Carbonell Puig (Sagua la Grande, 1883 - Sitges, 1947) amb el seu marit, Amadeu Bertran Batet, amb el qual es casaria l'any 1908. (Col·lecció Beli Artigas).

Dolors Puig Mestre (Sitges, 1846 - 1918) tia materna de Salvador Carbonell. (Col·lecció Beli Artigas).

al seu torn, de Sebastià Carbonell i Soler, pare de les bessones i de Salvador. Aquesta parella van tenir un fill, Pere Carbonell i Mestre (Sitges, 1865-1929), que de molt jove va marxar a Cuba, on va treballar com a soci gerent a la ferreteria *La Llave*, també escrit *La Yave* a Sagua la Grande. L'any 1895 es casaria, també a Cuba, amb una noia sitgetana, Sebastiana Carbonell i Termes, filla de Josep Carbonell Pasqual i Beneta Termes Hill, propietaris d'un dels grans hotels de l'Havana, *el Mascotte*. Anys més tard, i ja a Sitges, el Pere i la Sebastiana tindrien un nen al qual li posarien el nom d'Artur.

Però seguim una mica més en aquest embolic monumental de noms i casaments, que em serveix per entendre uns lligams familiars que van fer que la fotografia del petit Artur fos enviada a Salvador Carbonell Puig, a Santiago de Cuba, ciutat a la que havia tornat l'any 1898 amb 15 anys, i on l'esperava l'oncle Vicenç Puig i Mestre, que moriria l'any 1899 al cap de poc d'arribar el nebot. Però aquesta pèrdua no va fer que Salvador s'acovardís. Amb els anys es convertiria un personatge destacat de la societat cubana, sent comerciant, activista cultural i polític, considerat el fundador del separatisme català, creador del Grop Nacional Catalunya l'any 1907.

A Sitges, la família Carbonell Puig seguia la seva vida. La mare, Ramona, va morir a finals de febrer de 1905. Una de les filles, l'Elvira Carbonell, es va casar l'any 1906 amb Miquel Pous Martorano, que va morir al cap d'un any sense tenir descendència. L'Elvira va quedar molt tocada per les successives morts de la mare i el marit, i va trigar anys a refer la seva vida, fins casar-se l'any 1919 amb el pintor sitgetà Joaquim Sunyer Miró, amb el qual va tenir dos fills, la Victòria i el Jaume. El dia 1 de novembre de 1956 moria Joaquim Sunyer, sobrevivint-li fins al 9 de març de 1975, que l'Elvira moriria a Sitges a poc més de 91 anys.

Per la seva part, la Sara Carbonell i Puig es va casar el 23 de setembre de 1908 a la capella de l'ermita de la Trinitat amb Amadeu Bertran Batet, tenint la núvia com a padrí el seu cosí Pere Carbonell Mestre. La parella Bertran Carbonell va tenir dos fills, la Maria Dolors, nascuda el juliol de 1909, i en Carles, un nen que va néixer el juny de 1916, morint molt petit el juny de 1920. Poc abans, el desembre de 1918, moria la tia Dolors, *la Vicenteta*, reconeguda modista i membre del grup teatral amateu del Casino Prado, El Rebrot.

I entre mig d'aquests esdeveniments, la parella formada per Pere i Salvadora Carbonell, instal·lats a la casa familiar del carrer d'Illa de Cuba, també s'estrenaven com a pares. Primer, amb el naixement de la Maria Dolors, a la qual va seguir-li l'Artur el dia 31 de gener de 1906, una alegria que es va veure escapçada el 9 d'agost de 1907 amb la mort de la nena.

Així doncs, l'amistat gairebé fraternal entre Artur Carbonell i Dolors Bertran venia des del seu naixement. Recordem que l'avi de la Dolors, Sebastià Carbonell Solé, era germà de l'avi de l'Artur, en Pere Carbonell Solé. Les mares de l'Artur i la Dolors, tot i que es portaven alguns anys de diferència –ja que Sebastiana Carbonell va tenir els fills sent ja gran–, van ser bones amigues, compartint alegries i desgràcies, com sobreviure a la mort d'un fill sent encara un nadó mentre gaudien de veure créixer l'altre fill ple de salut i força.

Pere Carbonell, pare de l'Artur, va ser alcalde de Sitges entre 1910 i 1915 i president del Casino Prado Suburense des del 1917. L'any següent la família es va traslladar a Barcelona per tal de facilitar els estudis superiors del seu fill, que semblava que volia ser arquitecte, carrera que deixaria per dedicar-se a la pintura, una de les seves grans passions. Però aquest nou domicili no va trencar la relació de l'Artur

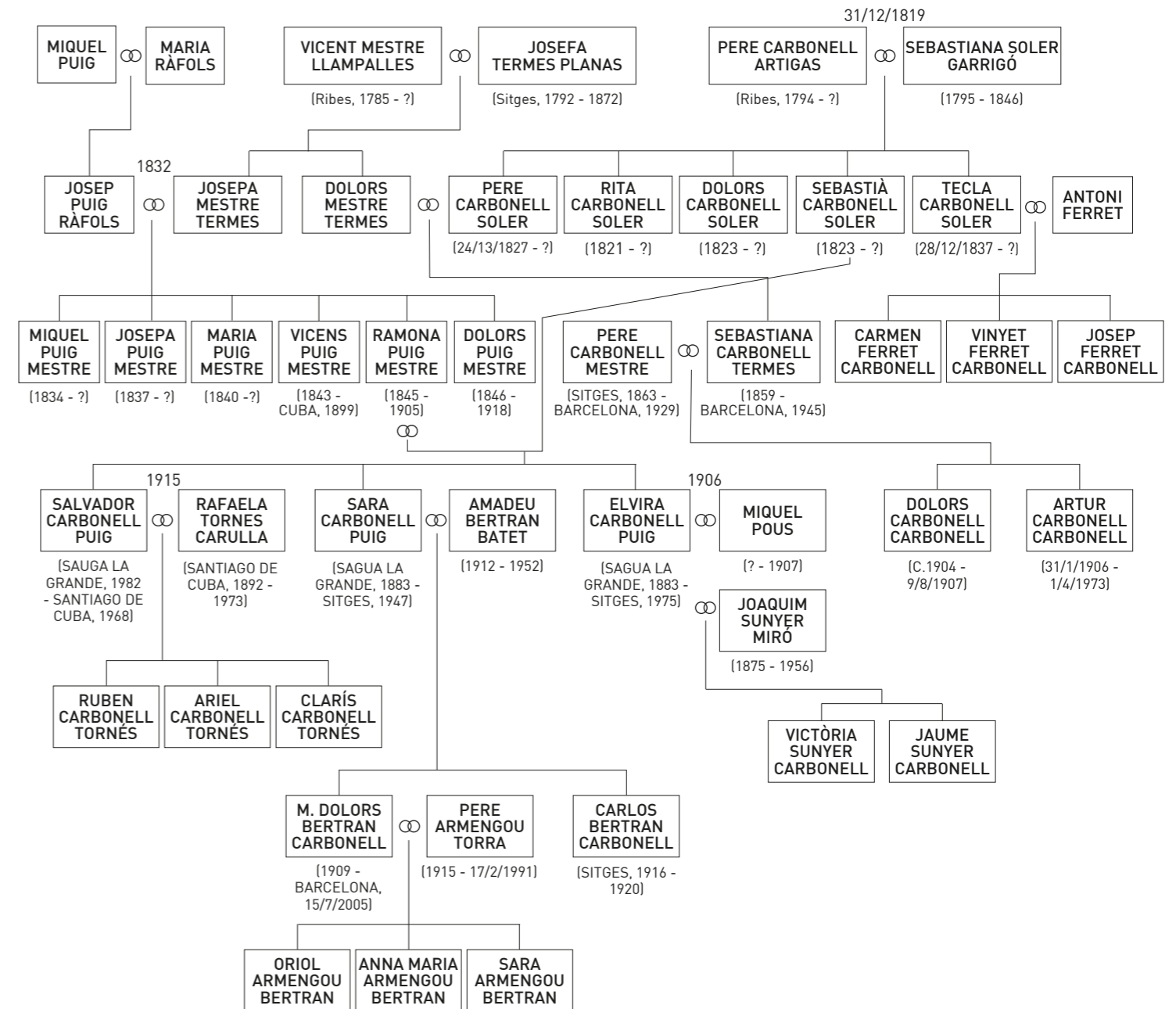
Sara Carbonell amb la seva filla gran, la Maria Dolores Bertran (1909-2005), en una fotografia enviada al seu germà Salvador. (Col·lecció Beli Artigas).

Maria Dolores i Carles Bertran Carbonell cap a 1917, ja que el nen va néixer l'any 1916, morint molt petit a 1920. La foto va ser enviada a l'oncle Salvador a Cuba. (Col·lecció Beli Artigas).

Fotografia del carrer Jesús, a tocar del Cap de la Vila, a principis del segle XX. La imatge la conservava Salvador Carbonell. (Col·lecció Beli Artigas).

amb el seu poble i amb els grans amics d'infància, molts dels quals –quan Artur es va dedicar professionalment a la seva altra gran passió, el teatre–, es van convertir en el seu principal suport i els seus parner in crime.

Aquest amor pel teatre va sorgir del viatge d'estudis a París, que va realitzar l'octubre de 1929, pocs mesos després de la mort del pare, acompanyat del pintor Joaquim Sunyer, i de les seves amigues Dolores Bertran i Maria Planas i Izabal, dues alumnes brillants de l'Institut de Cultura de la Dona a Barcelona. En aquell moment, l'Artur tenia 23 anys, la Dolores i la Maria acabaven de fer els 20, i tot el que van poder veure a la capital francesa els va influenciar tant, que a l'arribar a Sitges, no van dubtar en posar-ho en comú amb els seus altres amics. Tots eren joves amb fort interessos culturals que van acceptar el repte de representar Orfeu, de Jean Cocteau, durant el mes de setembre de 1930 al Teatre Prado, una aposta molt arriscada que suposaven un gran trencament amb l'escena més clàssica que havia dominat el panorama cultural català i espanyol fins aquell anys. Entre els amics que es van

convertir en actors, a les ja citades Maria Dolores Bertran i Maria Planas, hem d'afegir-hi Josep Mirabent Magrans, Pere Armengou, Robert, Josep Maria Bassols, Joan Darma, Conxa Jacas, Maria Glòria i Manuel Muntanyola, Josefina Planas de Blay, Bonaventura Blay o Daniel Planas, el mateix que a finals d'octubre de 1935 va rebre a la casa familiar de Sitges la visita de Margarida Xirgu i Federico García Lorca, àpat al qual possiblement hi va assistir el mateix Carbonell, gran admirador del poeta andalusí.

Un grup d'amics que només va poder trencar la mort. Una de les primeres va ser la del Daniel Planas, l'any 1957. La d'Artur Carbonell va arribar l'1 d'abril de 1973, a la mateixa casa del carrer Illa de Cuba on havia nascut un 31 de gener de 1906. Li van seguir Josep Mirabent i Magrans (el 1981), Maria Planas (el 1988) i el seu germà Ramon (el 1989); la darrera va ser Maria Dolores Bertran, traspassada l'any 2005, i que va col·laborar a difondre la tasca cultural que va encapçalar Artur Carbonell, del qual aquest any 2023 s'han complert, que no commemorat, els 50 anys de la seva mort. ■

Retrat de Rusiñol
(c. 1903), per
Picasso, col·lecció
particular.

Picasso i Sitges

VINYET PANYELLA

DE LA CONSTEL·LACIÓ RUSIÑOL A L'UNIVERS PICASSIÀ

L'any 2023 ha estat dedicat internacionalment a Picasso amb motiu dels cinquanta anys transcorreguts des de la seva mort. També des de Sitges s'hi ha contribuït, perquè l'univers Picasso hi existeix. L'exposició produïda pels Museus de Sitges, *Rusiñol vist per Picasso* (Museu de Maricel, juny-setembre) amb que la institució es va sumar a la celebració internacional ha estat una fita, així com també ho ha estat la inauguració del programa d'enguany del Doctorat Picasso. El present article és una síntesi abreujada de la relació de l'artista amb la vila i els seus artistes. En primer lloc, hi figura Santiago Rusiñol i, per influència seva, el Greco; Arcadi Mas i Fondevila, Ramon Casas, Miquel Utrillo, Carles Casagemas i Joaquim Sunyer, de París estant, configuren un univers picassià falcat a la vida artística sitgetana. Construït el relat, ara només falta un carrer que porti el nom de l'artista.

LA CONSTEL·LACIÓ RUSIÑOL

La relació entre Santiago Rusiñol i el jove Picasso és una relació d'admiració del jove artista rebel i de marcada personalitat vers el líder del Modernisme i personatge envoltat de l'aurèola de modernitat que li atorga l'estada a París, el triomf a les exposicions i a la crítica exercint una pintura fonamentada en la llibertat artística, la devoció vers el Greco i l'èxit teatral amb obres que contribueixen a la renovació escènica des del simbolisme com, especialment, *L'alegria que passa* (1898).

Mentre Rusiñol triomfa a les Festes Modernistes i promou el Monument al Greco, de Sitges estant, Picasso esdevé alumne de l'Escola de Belles Arts de Llotja, d'on és professor **Arcadi Mas i Fondevila**. Pintor i capdavanter de l'Escola Luminista, sitgetà d'adopció des del seu casament amb Eulàlia Carreras i Robert, professor de l'Escola

de Llotja, on també impartia lliçons de pintura el pare de Picasso, Don José Ruiz Blasco, pare de Picasso, va ser un dels primers amics sitgetans de Rusiñol i artista de confiança. Mas va obsequiar-lo amb un dels primers quadres que es van penjar al Cau Ferrat en el moment de la seva obertura (1893), *La pibilleta* i, a més de prendre part activa a les Festes Modernistes va acompanyar l'artista al seu segon viatge a Granada la tardor de 1895. Mas i Fondevila no va transmetre al jove Picasso l'interès pels efectes de la llum al paisatge, sinó el tema i la composició dels interiors de les esglésies, com mostren dues de les primeres obres, *L'escolanet* (1896, MM) i *La primera comunió* (1896, MPB). La coincidència de tots tres artistes a l'Exposició de Belles Arts i Indústries Artístiques de Barcelona aquell any, en el que Mas és guardonat per l'obra *Venite adoremus* (1896), amb *La primera comunió* de Picasso i els plafons simbolistes amb al·legories a la pintura, la música i la poesia de Rusiñol (1894) marca el punt d'inflexió entre la ruptura de Picasso amb l'acadèmia representada per Mas i el seu interès i admiració creixents per l'obra de Rusiñol.

El canvi d'aires que Picasso emprèn traslladant-se a Madrid per al curs 1897-1898 es converteix, en realitat en la pròpia descoberta del **Greco**. L'estiu d'aquell any s'ha posat la primera pedra del Monument a Sitges, i el discurs de Rusiñol no és aliè al jove Picasso. Per a ell, l'artista és un inequívoc atractiu de modernitat en obert contrast amb la formació acadèmica tant de Llotja com de l'Acadèmia de San Fernando on hi està matriculat. El Greco l'atreu per la capacitat compositiva i expressiva de les obres. El pintor Francisco Bernareggi, company dels dies madrilenys, recorda que "*Picasso y yo copiábamos a El Greco en el Prado y la gente se escandalizaba y nos llamaba modernistas*" mentre que el pare de l'artista els amonesta quan se n'assabenta de tant d'entusiasme: "*Vais por mal camino...*". Quan, de retorn a Barcelona, Picasso comença a freqüentar Els Quatre Gats i ja s'ha inaugurat el Monument al Greco a Sitges, determina la identificació entre aquest i Ru-

La passió de Rusiñol pel Greco va ser decisiva en la formació de Picasso

siñol en un dels retrats que li dedica, cofat amb barret tou, cabellera llarga i barba profusament llarga, severament seriós malgrat el puro encastat a la pipa i amb la mà damunt del pit, talment una transposició del cavaller grequià.

La influència del Greco en l'obra de Picasso no acaba aquí, sinó que es perllonga en croquis i retrats seguint les línies compositives del Greco: rostres allargats i severos; la utilització de la gama cromàtica dels grocs –com també succeeix en Rusiñol– i en diverses composicions en les que la severitat i la malenconia impregnen bona part de les obres des del canvi de segle fins les tres evocacions del suïcidi de Carles Casagemas i les versions dels arlequins i saltimbanquis. L'obra pictòrica de Picasso va conservant o incorporant altres influències plàstiques o estructurals del Greco que, amb els anys, desapareixen o reapareixen. El mèrit de Picasso rau en haver-lo incorporat conceptualment i plàsti-

Pablo Picasso, Ángel Fernández de Soto i Carles Casagemas, en una terrassa al carrer de la Mercè de Barcelona.

cament en la seva obra des que el seu esperit jove, apassionat i rebel que el va descobrir gràcies a l'entusiasme i la convicció de Santiago Rusiñol quan era el seu més important valedor.

Des del retorn de Madrid, la primavera de 1898, Picasso s'integra plenament a la vida artística dels 4 Gats. És allà on coneix **Carles Casagemas i Coll**, l'amic sitgetà per part de mare, amb domicili estiuenc a la platja de Sant Sebastià. Amb Casagemas lliga una sincera amistat basada en ideals artístics compartits i el desig de llibertat i vida bohèmia. A principis del 1900 comparteixen taller a la Riera de Sant Joan de Barcelona, i consta que aquell estiu van fer estada a Sitges. La casa pairal de Casagemas situada a la platja de Sant Sebastià cantonada amb el torrent Rafael Llopart, tan a prop del Cau Ferrat, va fer inexcusable la visita. Era la peregrinació inexcusable per a un artista jove i modern. Picasso hi va poder contemplar una casa-taller d'artista consagrat i la seva col·lecció d'art. El Cau Ferrat era el temple del Modernisme i entre els objectes de culte hi havia obres de Rusiñol i de Casas; els dos quadres del Greco, *Les llàgrimes de Sant Pere* i *La Magdalena penitent*; la còpia feta per Rusiñol del *Cavaller amb la mà al pit*, el blau de les parets, dels sostres i d'alguns dels rerefons dels retrats que Rusiñol havia pintat i que ja hi havia penjats, com el de Modesto Sánchez Ortiz. El blau de Rusiñol, blau simbolista, es troba al rerefons d'inspiració dels blaus que Picasso va anar traslladant a la seva obra. El suïcidi de Casagemas a París, el febrer de 1901, causa un gran impacte en Picasso, que li dedica diverses obres on predominen les tonalitats blaves i la influència compositiva de les obres del Greco.

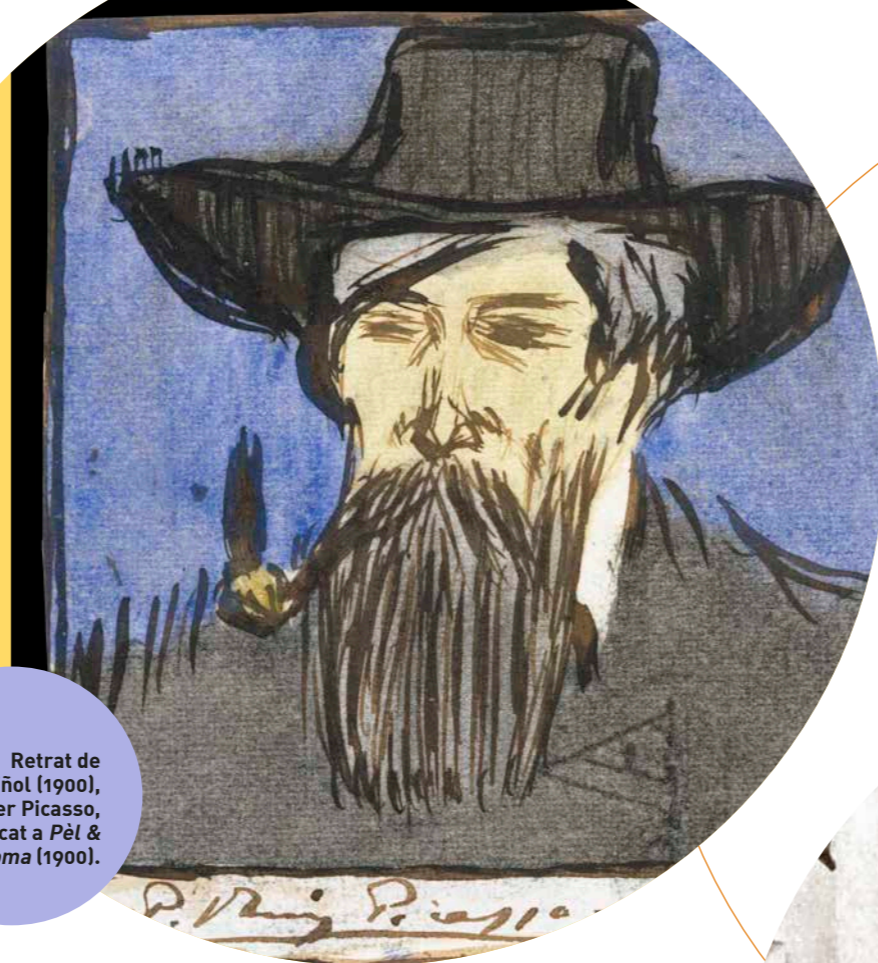
També és als 4 Gats on Picasso entra en contacte amb **Ramon Casas**. En coneix l'obra i la segueix a través dels números de la revista *Pèl & Ploma*, on des de 1899 van apareixent els retrats que l'artista realitza de diversos personatges. El retrat com a gènere i visió expressiva dels seus contemporanis també tempta Picasso i és **Miquel Utrillo** qui li organitza la primera exposició individual al Saló dels 4 Gats el febrer del

1900. Al juliol li organitza la segona, amb quatre tauro-màquies –un altre tema conreuat per Casas en la seva joventut–, una de les quals forma part de la col·lecció de Santiago Rusiñol al Cau Ferrat. Poc després, Picasso coincideix amb Casas a l'Exposició Universal de París; dos dibuixos d'aquest el situen entre el grup d'artistes sortint de l'Exposició juntament amb Ramon Pichot, Utrillo, Casas, Casagemas i Germaine Gargallo, la dona de qui aquest estava enamorat. De la mà d'Utrillo, director i redactor gairebé únic de *Pèl & Ploma*, Picasso hi publica diversos dibuixos i Ramon Casas el retrat que en va realitzar a París els dies de l'exposició amb vistes de lluny a Montmartre i al Moulin de la Galette, els llocs de la bohèmia de Casas i Rusiñol. En el mateix número, Utrillo amb el pseudònim de Pinzell, publica una de les primeres crítiques de l'obra de Picasso arran de l'exposició de pastels que ell mateix li ha organitzat a la Sala Parés el mes de juny de 1901, en el que destaca el talent del jove pintor, un talent que pot ser discutit però apreciat, "que ha vist l'afortunat mal exemple de molts pintors que en saben sense recórrer a les escoles oficials", la seva modernitat: "L'art d'en Picasso és joveníssim, fill d'un esperit d'observació que no perdona les flaqueses de la gent del nostre temps se'n desprenen fins les bel·leses de lo horrible apuntades per la sobrietat del que dibuixa pel que veu". Des d'aquests moments Utrillo segueix amatent la carrera artística de Picasso.

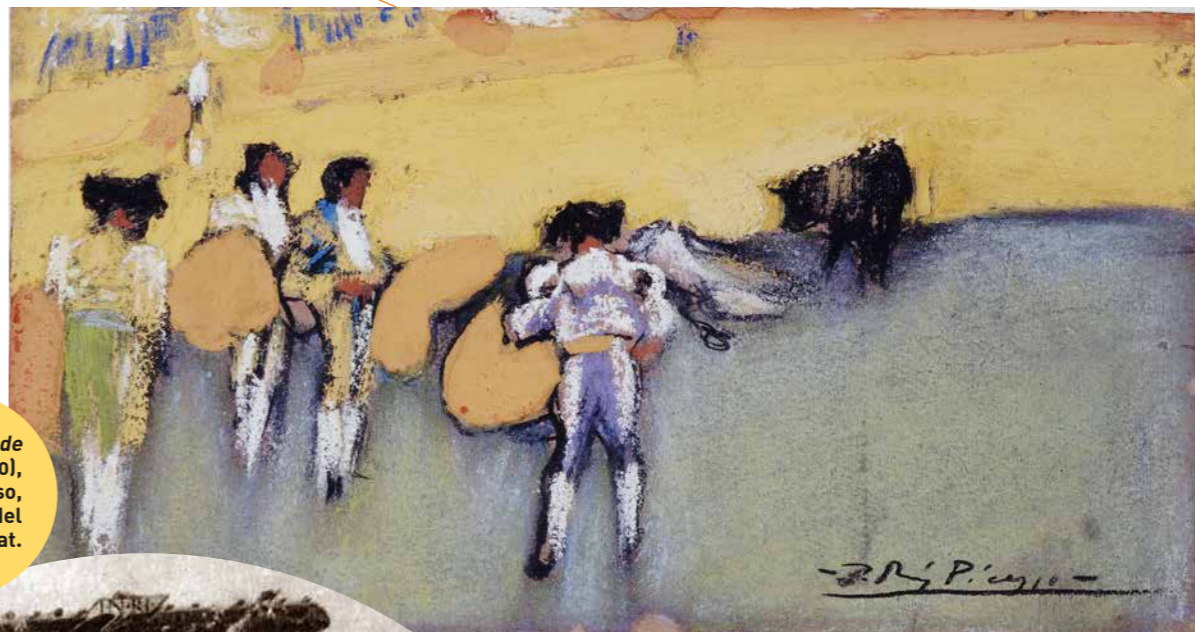
Retrat de Rusiñol (1900), per Picasso, publicat a *Pèl & Ploma* (1900).

La constel·lació Rusiñol té fondes arrels als Quatre Gats, ja que el local es va erigir des dels seus inicis, el juny de 1897, en el successor del Cau Ferrat; així ho deixava escrit la proclama que va escriure el mateix Santiago Rusiñol, de la que es va fer ressò la premsa sitgetana. És allà on Rusiñol es deixava caure quan no era pintant a Granada o Mallorca o estrenant obres teatrals a Barcelona o Madrid. Allà l'hi va veure Picasso, aprofitant per retratar-lo en esbossos o en dibuixos acabats. Els vint-i-nou dibuixos localitzats fins el moment en col·leccions públiques i privades d'arreu deixen constància de la mirada de Picasso, que entre 1899 i 1903 transcorre des de l'admiració fins la sàtira i el sarcasme.

Dels Quatre Gats, les exposicions i les vendes de dibuixos i pintures que s'hi feien provenen els cinc dibuixos que Rusiñol va adquirir a Picasso realitzats entre 1900 i 1901; un d'ells de caràcter costumista, *La família de don Paco en su casa*, i els altres quatre probablement realitzats a París, *Fauna de taverna*, *Papallones amb les ales cremades*, *Dues dones ballant* i *Ballarines de can-can* –aquest darrer desaparegut vers 1940–. L'adquisició de les sis obres de Picasso, comptant-hi també la *Cursa de braus*, situa Rusiñol com un dels seus primers col·leccionistes, no només interessat per l'art modern palès en les obres dels seus contemporanis com Casas, Mas i Fondevila o Zuloaga, sinó també pels joves talents, entre els quals Anglada Camarasa, Manolo Hugué i, sobretot, Picasso. El gener de 1917 va promoure la publicació dels quatre dibuixos de Picasso qualificant-los com a inèdits, a les pàgines de *L'Esquella de la Torratxa*, reblant el seu caràcter de col·leccionista prestigiós. L'admiració vers Picasso va perdurar. Quan pel juny de 1917 va viatjar a Barcelona amb motiu de l'actuació dels Ballets Russos de Sergei Diaghilev amb música d'Erik Satie i escenografia seva, Rusiñol va assistir a la representació del Liceu aplaudint l'espectacle davant de l'astorament d'alguns assistents.

La cursa de braus (c.1900), de Picasso, Museu del Cau Ferrat.

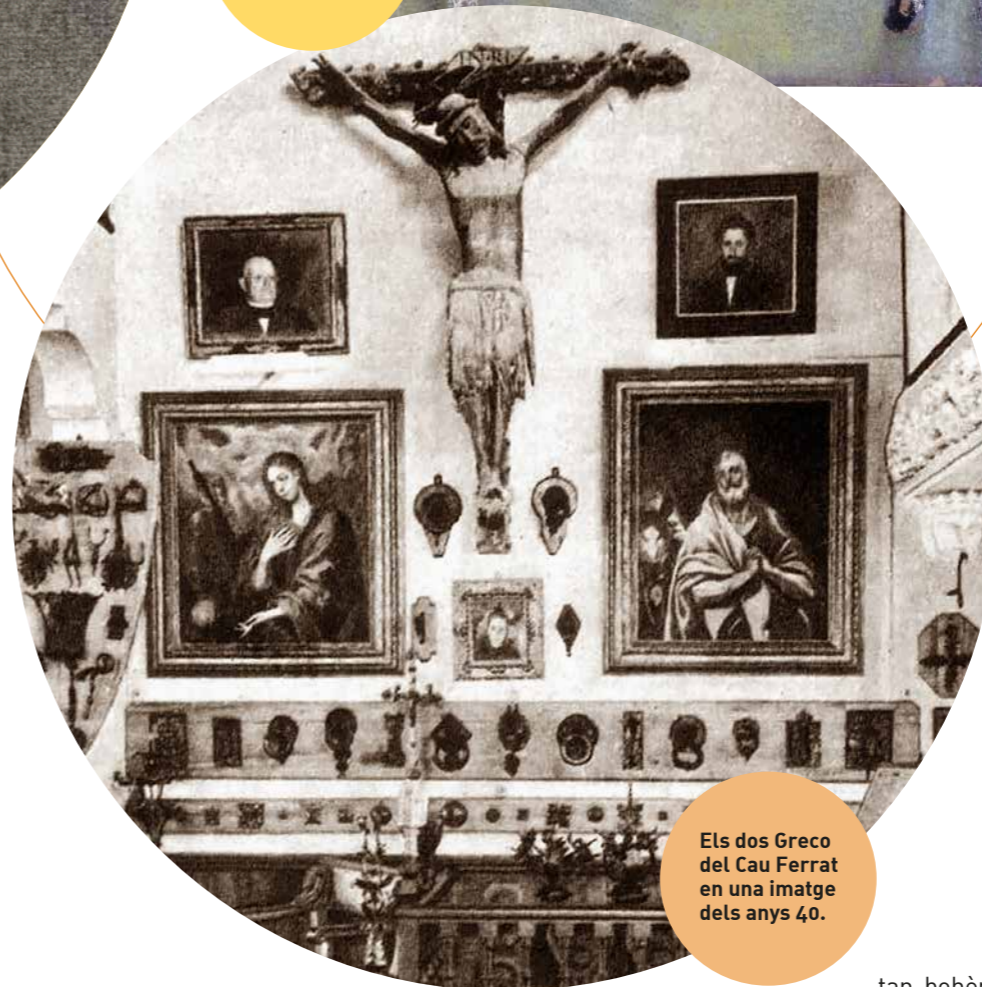
L'UNIVERS PICASSIÀ

L'univers picassià que es configura des que l'artista es finca a París definitivament incorpora amistats, personatges, percepcions i records de diferents dimensions i abast. En destaquen l'amistat estroncada amb Joaquim Sunyer, i la incorporació del món dels saltimbanquis procedent de l'impacte que li havia causat l'obra de Rusiñol, *L'alegria que passa* i els

Fernanda Olivier va desencadenar la rivalitat entre Sunyer i Picasso el 1905 que, amb els anys, es va apaivagar

personatges que en formen part. La visita a Sitges el 1933 ja forma part dels records.

Joaquim Sunyer havia marxat de Sitges la tardor de 1896 rumb a París per viure la vida d'artista que volia ser. Format també a Llotja –per un curs no coincidí amb Picasso– s'allunyà aviat de la preceptiva acadèmica, així com també de tot el que significava Rusiñol i el modernisme a Sitges. Ni tant sols l'amistat del seu pare, el mestre d'obres del Cau Ferrat Jaume Sunyer i Juncosa, amb l'artista havia contribuït a la més lleu aproximació. Arribat a París i instal·lat a Montparnasse, va passar per una temporada d'extremes privacions fins que va aconseguir vendre una primera obra per un preu que li va permetre adquirir material pictòric. De mica en mica es va anar creant un nom i una clientela. Pintà escenes de carrer, interiors de bordell, ballarines de can-can i escenaris teatrals; il·lustrà llibres i ben aviat esdevingué un considerat gravador. De Montparnasse es va traslladar a Montmartre, va freqüentar els artistes catalans que hi anaven recalant,

Els dos Greco del Cau Ferrat en una imatge dels anys 40.

xa bé la situació, però el pas del temps ho va resoldre. Anys més tard, recordava que l'allunyament va ser "una gran bestiesa de joventut. (...) La Fernande em fa pensar en una època tan llunyana. Ella era guapa i bona. Bona i la mirada dolça –encara duren mirada i cor–". Sunyer va visitar Picasso a Barcelona en la seva estada de 1933, i després d'haver mantingut una llarga conversa el va obsequiar amb una punta seca.

Picasso havia copsat l'interès de Rusiñol vers els bohemis, els pallassos i els saltimbanquis a partir de l'èxit de l'obra de teatre *L'alegria que passa* (1898). Des de llavors va anar incorporant incorporar la temàtica del circ al París de vida

L'alegria que passa i el món del circ són motius essencials d'inspiració picassiana

com Nonell o Ricard Canals, amb qui va travar una gran amistat; el 1904 ocupà un dels tallers de l'edifici del Bateau-Lavoir on habitaven Canals i la seva muller, Benedetta Bianco, ocasionalment acompanyats per una amiga de Benedetta, la també model Fernanda Olivier. Picasso s'instal·lava també llavors al mateix edifici, al taller que havia alliberat el pintor Paco Durrio.

Fernanda Olivier va esdevenir amant de Joaquim Sunyer, a qui descriu a les seves memòries com un "pintor espanyol amb pinta de guitarrista" i com l'amant que la satisfia físicament a plaer. Sunyer n'estava, de Fernanda, però ella se sentí fortament atreta per Picasso, de manera que a l'octubre de 1905 es traslladà al seu estudi. L'amistat entre tots dos artistes es va esberlar perquè Sunyer no va encai-

tan bohèmia, miserable i entranyable de l'època blava; des de Montmartre a Montparnasse, passant per la Rive Gauche on viu Gertrude Stein, a l'època rosa. Hi va fer molt també el seu interès pel circ que freqüentava a París, especialment al Medrano. Més endavant el cubisme picassià tracta, igualment, arlequins i ballarins, i als anys del *retour à l'ordre* i de l'època clàssica sorgeixen obres tan arquetípiques com *L'Arlequí* (1917) i *El circ foraster* (1922). Una de les obres més assolides i de més ressò, *La família de saltimbanquis* (1905), va ser impressionar profundament el poeta alemany Rainer M. Rilke, qui va tenir ocasió de conèixer amb el quadre durant una estada que va fer a Munich el 1915 a casa de la propietària de l'obra, Herta Koenig. De l'experiència en va sortir la reflexió del poeta sobre l'essència humana i el pas per la vida, simbolitzada en la vida errant i precària, sovint miserable, dels personatges de circ; aquest va ser l'origen de la cinquena de les *Elegies de Duino*, enllestida el 1922. Rusiñol, Picasso i Rilke van interpretar la

percepció de la vida errant i precària dels saltimbanquis en la seva condició d'artistes, que era la pròpia.

Coincidint amb la visita de Picasso a Barcelona el 1917, amb la companyia de ballets de Diaghilev per a la qual havia dibuixat els decorats, Pere Jou esculpia la seva imatge en un dels capitells de Maricel.

El 22 d'agost de 1933 Picasso retornà al **Cau Ferrat**. En paraules del seu biògraf Pierre Daix, "va a Sitges, la pàtria de Rusiñol".

Picasso havia emprès una ruta de peregrinatge per mostrar a la seva família Barcelona i "els llocs on es va configurar el destí de la seva joventut. Tenia 52 anys i en feia trenta-tres de la primera i única estada sitgetana. Feia poc més de quatre mesos que el Cau Ferrat s'havia obert com a museu públic, i el ressò de l'esdeveniment perdurava en els ambients artístics de Barcelona.

L'artista viatjà a Sitges amb la muller, el fill Paulo i els seus nebots Vilató Ruiz, fills de la seva germana Lola. La impressió d'entrada al Cau Ferrat devia ser la d'un lloc conegut. Les mateixes estances, els mateixos col·locats de manera que ni la planta baixa ni el gran saló perdien l'aire artístic i intimista, únic-. El que havia estat el Temple del Modernisme ho seguia essent elevat a la categoria de temple de l'art total, on cadascuna de les obres tenia relació directa amb la biografia artística de Rusiñol. Picasso va fer de cicerone als seus familiars, explicant les col·leccions de Rusiñol i els records que en tenia. A la Sala del Despatxet hi contemplà els seus cinc dibuixos i el petit oli de la cursa de braus, sota el darrer retrat que Ramon Casas va fer de Rusiñol. Eren dels primers Picassos que figuraven a les parets dels museus de Catalunya i d'Espanya. La notícia periodística de *La Publicitat* deia que l'artista va retornar de Sitges encisat. ■

A dalt, Picasso en la mirada irònica de Pere Jou. Capitell. Palau de Maricel.
A baix, exposició Rusiñol vist per Picasso, celebrada al Museu de Maricel, l'estiu passat.

Bibliografia sumària

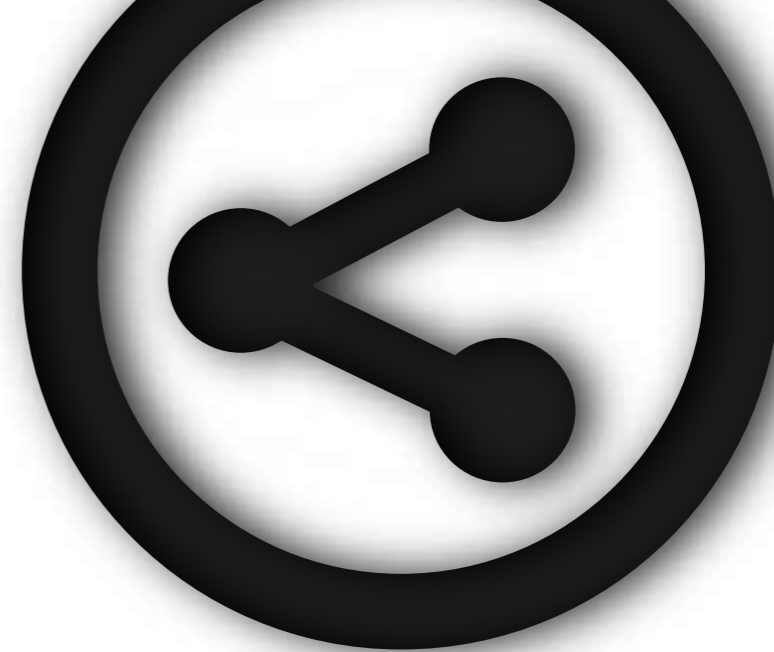
- Coll i Mirabent, I.** (2014). *Arcadi Mas i Fondevila, el pintor poeta*. El Centaure Groc.
- Domènech Vives, I.** (2023). "Un retrat de Picasso poc conegut al Palau de Maricel de Sitges". *Picasso a la retina*. Caldes d'Estrac: Fundació Palau. 121-128
- Folch, O.** (1934). Una conversa amb Joaquim Sunyer. *L'Esplai. Converses amb artistes*, 120, 127-128.
- Museu del Cau Ferrat: catàleg de pintura i obra sobre paper = painting and works on paper catalog* (I. Domènech i Vives, Ed.) [Consorti del Patrimoni de Sitges, 2019

- Olivier, F.** (1988). *Souvenirs intimes*.
- Olivier, F.** (2022). *Picasso y sus amigos*. Renacimiento.
- Panyella, V.** (1995). D'Els Quatre Gats al Cau Ferrat. La relació artística entre Santiago Rusiñol i Picasso (1896-1903). *Picasso i els 4Gats. La clau de la modernitat*. Museu Picasso.

- Panyella, V.** (1999). El pintor de la vida moderna (Paris, 1896-1910). *Joaquim Sunyer. La construcció de la mirada*. MNAC.
- Panyella, V.** (2010). Passatges d'influències i modernitat: El Greco, Rusiñol, Picasso. *Picasso versus Rusiñol* (p. 215-219). Museu Picasso.
- Panyella, V.** (2020). El Cau Ferrat i els Quatre Gats, dos epicentres del Modernisme. En *Barcelona i els Quatre Gats: un gir vers la modernitat*. Gothsland.

- Panyella, V.** (2023). Picasso torna a Sitges. Calendari de visites: 22 d'agost de 1933. *L'Eco de Sitges. El Marge Llarg*, XXVIII-XXIX.
- Picasso, P. (2010) *Picasso versus Rusiñol: Barcelona, Museu Picasso, 27 de mayo-5 de septiembre del 2010*. Ajuntament de Barcelona
- Rusiñol vist per Picasso* (E. Vallès, Ed.) Consorci del Patrimoni de Sitges, 2023

- Rusiñol, S.** (1894). *Desde el molino. Dibujos de Ramon Casas*. L'Avenç.
- Rusiñol, S.** (1897). *Impresiones de Arte*. La Vanguardia.
- Vallès, E. (2008). *Picasso i Rusiñol: la cruïlla de la modernitat*. Consorci del Patrimoni de Sitges.

Segueix-nos. L'Ajuntament a la xarxa

Ajuntament de Sitges

@ajsitges

/AjSitges

/ajsitges

AjuntamentdeSitges1

@ajsitges

www.sitges.cat

EL TEU NADAL

és a Sitges

